

Violetta Jaros

Przezviska odapelatywne mieszkańców dawnego powiatu częstochowskiego

Materialem niniejszej pracy są pozaurzędowe określenia mieszkańców wybranych wsi dawnego powiatu częstochowskiego. Zebrane zostały one w latach 1992 – 1994 na podstawie rozmów z mieszkańcami i zapisane w takiej formie, w jakiej podali je informatorzy.

Efekt eksploracji terenowej jest 3779 przezvisk zebranych w 27 wsiach dawnego powiatu częstochowskiego. Przepytanych zostało ponad 60 osób w wieku 40 – 90 lat. Wśród przezvisk znajdują się określenia dla mężczyzn (m), kobiet (f) oraz nazwy odnoszące się do całej rodziny (r). Wszystkie zebrane antroponimy charakteryzują i nazywają osoby dorosłe, powyżej dwudziestego roku życia. A oto szczegółowe zestawienie miejscowości, w których prowadzono badania:

Tabl. 1.

Lp.	Nazwa miejscowości	Przezviska			Suma
		męskie	żeńskie	rodzinne	
1	Borowno	100	27	—	127
2	Brzózki	114	25	—	139
3	Jamki	87	16	5	108
4	Julianka	117	21	1	139
5	Kokawa	82	12	3	97
6	Korzonek	107	35	—	142
7	Krasice	122	23	—	145
8	Kusięta	137	16	2	155
9	Kuźnica Kiedrzyńska	107	31	1	139
10	Leśniaki	70	10	1	81
11	Lgota	87	15	7	109
12	Lubojna	119	19	—	138
13	Michałów	132	10	—	142
14	Mokrzysz	157	16	—	173

Lp.	Nazwa miejscowości	Przezwiśka			Suma
		męskie	żeńskie	rodzinne	
15	Mykanów	125	26	1	152
16	Ostrowy	125	28	2	155
17	Poczesna	125	17	3	145
18	Radostków	128	19	-	147
19	Rudniki	156	28	-	184
20	Rybna	130	21	-	151
21	Srocko	137	19	-	156
22	Szarlejka	118	44	1	163
23	Wierchowisko	104	25	5	134
24	Wola Mokrzeska	92	22	4	118
25	Wyczerpy Górne	119	30	1	150
26	Zagórze	131	17	-	148
27	Zalesie	127	15	-	142
Razem		3155	587	37	3779

Przezwiśka to rodzaj antroponimów, które zajmują szczególne miejsce wśród nazw własnych. Wynika to z faktu, że są one nierozdzielnie związane z naszym życiem codziennym. Są tak samo żywe dziś, jak i przed wiekami, kiedy to dawały początek imionom i nazwiskom. Współcześnie przezwiśko w życiu potocznym, towarzyskim często zastępuje te oficjalne, urzędowe określenia, jakimi są imię i nazwiśko. Spotykamy się z tym szczególnie w społecznościach wiejskich, gdzie występuje duża liczba osobników o tym samym nazwisku, a nierzadko i imieniu, i wtedy to dodatkowo, nieoficjalne określenie jest wręcz konieczne dla dokładnej identyfikacji członka tej społeczności i pełniejszej komunikacji językowej¹.

Ale nie jest to zasada, bowiem przezwiśka powstają w różnych środowiskach społecznych², gdyż u podstaw ich tworzenia leżą odwieczne skłonności człowieka do wyrażania

¹ Por. E. Rzetelska-Feleszko, *Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej*, [w:] V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 1988, s. 109–117.

² Por. M. Karaś, *O przezwiśkach mieszczan*, „Język Polski”, XLVIII 1968, s. 347–359; S. Królikowska-Tomaszewska, *Przezwiśka więziennicze*, „Onomastica”, XXII 1977, s. 179–199; S. Kania, *Przezwiśka żołnierskie*, WSP w Zielonej Górze. Nauki Filologiczne III, Zielona Góra 1982, s. 151–171; H. Popowska-Taborska, *O przezwiśkach nauczycieli*, „Język Polski”, XI, 1960, s. 113–121; A. Furgalska, *Przezwiśka nauczycieli i uczniów*, Prace Naukowe UŚI, Prace Językoznawcze 4, Katowice 1978, s. 63–70; K. Długosz, *Proszę pana, bo on się przeżywa, czyli o przezwiśkach uczniów szkół podstawowych*, „Poradnik Językowy” 1983, s. 25–27; tenże, *Prymarnie przezwiśka uczniów*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, Szczecin 1988, s. 191–198; tenże, *Przezwiśka uczniów z Kieleccyzny (Analiza semantyczno-słownikowa)*, Uniwersytet Szczeciński. Rozprawy i Studia I, Szczecin 1986; tenże, *Przezwiśka uczniów zaczerpnięte z programów telewizyjnych i dzieł literackich*, Rozprawy Językoznawcze 1983, s. 435–439; s. 663–676; tenże, *Rosyjskie przezwiśka polskich uczniów*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, Językoznawstwo, seria 7, 1988, s. 105–111; tenże, *Wielozłonowe przezwiśka uczniowskie*, „Onomastica”, XXXII 1988, s. 155–168; tenże, *O polskich przezwiśkach od niemieckich podstaw*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo XIII. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr Henryka Borka (1926–1986), Warszawa–Wrocław 1991, s. 109–119; M. Michasiewiczowa, *O przezwiśkach nauczycieli w żargonie uczniów rzeszowskich*, „Język Polski”, I, II 1972, s. 132–139.

swego stosunku względem otaczającego go świata, do ośmieszania, ironii i złośliwości wobec drugiego człowieka.

Przewiska, a szczególnie przewiska ludowe, reprezentują język żywy, mówiony (tworzone są i używane w indywidualnym typie kontaktu językowego³), a zatem noszą one ślady cech gwarowych znamiennej dla danego terenu⁴, różnie też są w gwarach określane: *nazwiskiem* w Opoczyńskim i Piotrkowskim⁵, *nazwiskiem* lub *przezwią* w Łowickim⁶, *przezwiskiem*, *przezwią*, *przezywiskiem*, *przydomkiem*, *przywarą*, *nazwiskiem* w Radomszczańskim⁷, *przezwiskiem*, *przezwią*, *przezywiskiem*, *przydomkiem*, *dokładaniem*, *szpicmianem*, *przytulkiem* na Orawie⁸, *rzagadłem*, *przylepką*, *szkałagiem*, *przekąsadłem* na Kaszubach⁹, *imioniskiem* w Łęczycy¹⁰.

W zebranych materiale, który obejmuje przewiska o różnej postaci — pojedynczych wyrazów (o formie prostej lub złożonej), zestawień, określeń wieloczłonowych, nie wystąpiły nazwy o charakterze wyrażen przyimkowych, tak jak jest to wykazane w pracach antroponimicznych obejmujących tereny Polski południowej¹¹.

Przewiskowy materiał onomastyczny wskazuje, że przewiska mogą być utworzone od właściwości fizycznych, psychicznych, od zawodu lub często wykonywanej czynności, sposobu mówienia, powiedzonka, miejsca pochodzenia lub zamieszkania, od wydarzeń jednorazowych, od imion, nazwisk i odnosić się mogą zarówno do mężczyzn, jak i do kobiet, a także całych rodzin lub gałęzi rodu¹². Określenia rodzinne powstają najczęściej przez przeniesienie przewiska ojca lub dziadka na pozostałych członków rodziny, a więc przez rozszerzenie ich zakresu denotacyjnego. Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu są wyłącznie przewiska motywowane apelatywami¹³.

³ Por. W. Lubaś, *Typ kontaktu językowego a wariantywność nazw własnych we współczesnej polszczyźnie*, Prace Językoznawcze IV, Katowice 1978, s. 7 - 13.

⁴ O wzajemnych stosunkach zachodzących między dialektologią a onomastyką pisał A. Zaręba, *Dialektologia a onomastyka*, [w:] *Pisma Polonistyczne i Sławistyczne*, Warszawa - Kraków 1983, s. 355 - 373; S. Gala, *Założenia metodologiczne prac o słowotwórczych typach antroponimicznych*, ZN UG, Prace Językoznawcze 10, 1984, s. 9 - 14.

⁵ Por. G. Surma, *Przewiska i przydomki w świetle materiałów opoczyńskich*, „Onomastica”, XXXVIII 1993, s. 151; S. Gala, *Słowotwórstwo nazwisk i przezwisk ludności byłego powiatu piotrkowskiego*, Studia językoznawcze, Streszczenia prac doktorskich IV, Kraków 1979, s. 47.

⁶ Por. M. Kamińska, *Nazwiska i przewiska ludności wieśniaczej w Łowickim*, „Onomastica” IV, 1958, z. 1, s. 79.

⁷ Por. R. Rajchert, *Nazwiska i przewiska mieszkańców wsi Dziepól*, „Onomastica” XXXIV, 1989, s. 179.

⁸ Por. T. Gołębiewska, *Antroponimia Orawy*, Prace Językoznawcze z. 34, Kraków 1971, s. 33 - 34.

⁹ Por. B. Sychta, *Przewiska u Kaszubów*, „Język Polski”, XXXVI 1956, s. 98 - 99.

¹⁰ Por. M. Szymczak, *Nazwiska i formacje pochodne w gwarze Domaniewka, pow. Łęczycy*, „Onomastica”, VIII 1963, s. 296.

¹¹ Por. F. Piłta, *Przewiska ludowe z okolic Głogówka*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo XIII, Księga pamiątkowa ku czci prof. dr Henryka Borka (1926 - 1986), Warszawa - Wrocław 1991, s. 259 - 265; H. Moczko, *Przewiska mieszkańców wsi Cisiec w Żywieckim*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo VII, 1981, s. 21 - 35; J. Bubak, *Nazwy geograficzne i osobowe*, [w:] *Stare i Nowe Siolkowice*, Cz. II, praca zbiorowa pod kierunkiem M. Gładysza, Warszawa - Wrocław - Kraków 1966, s. 91 - 97; E. Pawłowski, *Przewiska ludowe wsi Sromowce Wyżne*, [w:] *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wrocław 1968, s. 250 - 259; H. Olech, *Przewiska mieszkańców wsi Kozy w województwie bielsko-bialskim*, ZN WSP w Częstochowie, Językoznawstwo III, Częstochowa 1996, s. 113 - 184.

¹² Por. materiał onomastyczny w pracach: M. Biolik, *Przewiska i przydomki ludności wiejskiej (na przykładzie wsi Andrzejki w woj. łomżyńskim)*, „Onomastica”, XXVII 1983, s. 165 - 179; G. Surmy, *Przewiska i przydomki w świetle ...*; E. Pawłowskiego, *Przewiska ludowe ...*.

¹³ W innych moich publikacjach omawiam przewiska odimienne oraz przewiska motywowane przez nazwę własną i nazwę pospolitą, Por. V. Jaros, *Nieoficjalne antroponimy odimienne mieszkańców dawnego po-*

obejmujące 2414 nazw¹⁴ o znanej motywacji okolicznościowej, które poddane zostały szczegółowej analizie semantycznej i strukturalnej. Przez termin motywacja okolicznościowa rozumieć należy podane przez informatorów przyczyny i okoliczności powstania przezwisk. Ze względu na charakter publikacji ograniczono się do prezentacji jedynie wniosków wynikających z analizy tych antroponimów. Za nadrzędną przyjmuje się klasyfikację genetyczno-semantyczną porządkującą materiał w następujący sposób:

Przezwiska pochodzące od apelatywów motywowane:

- I. wyglądem zewnętrznym
- II. cechą wewnętrzną
- III. zawodem lub pozazawodową pracą zarobkową
- IV. zamiłowaniem, ulubioną lub często wykonywaną czynnością
- V. powiedzonkiem, przekleństwem, ulubioną piosenką, tematem rozmów (także jednorazowymi wypowiedziami)
- VI. wadą lub błędem wymowy (także innymi cechami mowy)
- VII. upodobaniami kulinarnymi, ulubionymi napojami (także nalogiem)
- VIII. stanem majątkowym
- IX. jednorazowymi wydarzeniami
- X. miejscem zamieszkania
- XI. stanem zdrowia
- XII. innymi okolicznościami.

Analiza semantyczna ma za zadanie ustalenie, które ze zmian znaczeniowych są najczęstsze przy tworzeniu przezwisk — głównie przeniesień, ale w niektórych przypadkach także form derywowanych. Zmiany znaczeniowe są obok derywacji i zapożyczeń jednym ze środków tworzenia wyrazów (A. Cieślíkowa w stosunku do antroponimów posługuje się terminem onimizacja¹⁵). Przeniesienia, czyli przezwiska z kreacją semantyczną (oba te terminy zostały wprowadzone przez M. Jurkowskiego i użyte przez autorki *Współczesnych przezwisk polskich*¹⁶), są to nazwy tożsame formalnie z wyrazami pospolitymi lub nazwami własnymi i w związku z tym tworzone są bez użycia wykładników formalnych, a jedynie poprzez zmianę treści i funkcji znaczeniowej. W przypadku przeniesień apelatywnych następuje indywidualizacja treści nazwy i zawężenie jej zakresu do desygnatu jednostkowego, zaś w przypadku nomen proprium przeniesienie nazwy z jednego desygnatu na drugi.

wiatu częstochowskiego, [w:] *Dziedzictwo kulturowe utrwalone w języku. Księga pamiątkowa ofiarowana jubileuszowo Prof. Feliksowi Plucie*, red. M. Lesz-Duki i S. Podobniński, Częstochowa 1998, s. 63 – 102; V. Jaros, *Przezwiska ludowe dawnego powiatu częstochowskiego motywowane przez nomen proprium i nomen appellativum*, w druku.

¹⁴ Spośród 3779 przezwisk 2414 stanowią określenia odapelatywne, 1108 to nazwy motywowane przez nomina propria, 88 to przezwiska powstałe od nazw własnych i wyrazów pospolitych, wreszcie 169 określeń nie posiadało motywacji okolicznościowej.

¹⁵ Por. A. Cieślíkowa, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990, s. 5.

¹⁶ Por. M. Jurkowski, *Terminy geograficzne a nazwy własne*, „Poradnik Językowy” 1964, z. 3, s. 104 – 105; R. Łobodzińska, L. Tomczak, *Współczesne przezwiska polskie. Analiza formalna i znaczeniowa*, Warszawa – Wrocław 1988, s. 8; a także S. Gala, *Przeniesienia, derywaty, powielenia w antroponii polskiej*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXVI 1980, s. 41 – 47.

Przewiska powstające z wyrazów pospolitych różnią się od nich zatem jedynie procesem antroponimizacji (stają się określeniami człowieka, antroponimami) i substantywizacji (oznaczają konkretne osoby, są rzeczownikami, bez względu na to, od jakiej części mowy powstały)¹⁷.

Zmiany znaczeniowe analizowane są w oparciu o klasyfikację Ullmanna¹⁸, który przyjmuje, że zmiany znaczenia następują poprzez przeniesienie nazwy albo poprzez przeniesienie sensu, które z kolei dokonuje się bądź przez podobieństwo, bądź przez przyległość sensów lub nazw. Wydziela on także klasę zmian złożonych, spowodowanych jednocześnie różnymi asocjacjami. A oto schemat jego klasyfikacji:

- I. Przeniesienia nazwy wskutek:
 - a) podobieństwa sensów
 - b) przyległości sensów
- II. Przeniesienia sensów wskutek:
 - a) podobieństwa nazw
 - b) przyległości nazw
- III. Zmiany złożone.

Analizowane przewiska odapelatywne obejmują przede wszystkim przeniesienia nazw. Najczęstszym przypadkiem przeniesienia nazw na skutek podobieństwa znaczeń jest metafora, natomiast przeniesienia nazw na skutek przyległości znaczeń metonimia i synekdocha.

U podstaw zmian znaczeniowych o charakterze metafor leży podobieństwo elementów rzeczywistości obiektywnej, jak również w sferze przeżyć i doznań afektywnych.

Proces powstawania metafor można sprowadzić do kilku typów:

- a) metafory powstałe na skutek fizycznego podobieństwa zjawisk:
 - np. *globus* 'głowa', *cynamon* 'rudy'
- b) metafory powstałe na skutek przeniesienia nazw odnoszących się do cech psychicznych człowieka kojarzonych z podobnymi właściwościami wyodrębnionymi w świecie zwierząt lub przedmiotów:
 - np. *błyskawica* 'osoba energiczna'
- c) metafory powstałe na skutek podobieństwa funkcji przedmiotów:
 - np. *wiosła* 'ręce'
- d) metafory powstałe na skutek podobieństwa, ale fundowanego na antyfrazie:
 - np. *kędzierzawy* 'łysy'.

Zmiany o charakterze metonimii są wynikiem styczności zjawisk zachodzącej w przestrzeni lub w czasie, np. *czapa* 'głowa', *kitel* 'lekarz'. Specjalnym wypadkiem metonimii jest synekdocha. Polega ona na użyciu:

- a) części za całość, np. *potylicy* 'głowa', *profil* 'twarz'
- b) całości za część, np. *uroda* 'twarz'¹⁹.

¹⁷ Pisali na ten temat: M. Bielik, *Przewiska i przydomki ludności wiejskiej ...*, s. 176; G. Surma, *Przewiska i przydomki w świetle ...*, s. 159; S. Gala, *W sprawie językowej definicji nazw osobowych*, „Onomastica”, XXVI 1981, s. 41 - 51; tenże, *Słowotwórstwo antroponimów na tle słowotwórstwa apelatywnego*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXXIV 1988, s. 53 - 59; tenże, *System antroponimiczny imion, przewisk, nazwisk*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo XIII, Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1926 - 1986), Warszawa - Wrocław 1991, s. 136.

¹⁸ Por. P. Guiraud, *Semantyka*, Warszawa 1976, s. 49 - 55.

¹⁹ Por. S. Grabias, *O ekspresywności języka*, Lublin 1981, s. 130 - 131.

Analiza formalna ma ukazać wszystkie operacje dokonywane na podstawie słowotwórczej. Punktem wyjścia określającym metodę analizy słowotwórczej jest nasza wiedza o genezie nazwy. Przezwiśka, przy których znana jest motywacja genetyczna, zachowują związek z podstawą słowotwórczą na płaszczyźnie etymologicznej, co pozwala na uchwycenie momentu stawania się nazwy i jest zjawiskiem diachronicznym. Jedyną naukową metodą badań słowotwórczych jest analiza dwuczłonowa, zgodna z procesem stawania się nazwy²⁰. „Ustalenie podstawy słowotwórczej wyjaśnia zasadniczo proces nazwotwórczy i ma wpływ na właściwe określenie funkcji formantu. Przezwiśka, jako klasa *in statu nascendi*, rozpatrywane w rozwoju — diachronicznie, dychotomicznie — określają się wyznaczając podstawę słowotwórczą oraz podstawę słowotwórczą i formant w formacjach derywowanych”²¹. Tylko charakter podstawy, a nie wykładnik formalny, jest czynnikiem warunkującym różnicę między deminutywami a hipokorystykami²². Pozwala to na dalszą systematykę nazw ze względu na rodzaj derywacji i charakter formantu. Można tu wymienić derywację dodatnią (sufiksálną)²³, ujemną (wsteczną)²⁴, wymienną²⁵, paradygmatyczną²⁶, hybrydalną²⁷ i alternacyjną²⁸ oraz formanty sufiksálne, prefiksálne, sufiksálno-prefiksálne i interfiksálne. Wiele miejsca w literaturze onomastycznej poświęcono także funkcji poszczególnych formantów²⁹.

²⁰ Pisali na ten temat: Z. Kawyn-Kurzowa, *Kształtowanie się metod analizy słowotwórczej*, PF VIII, t. III, s. 225 – 227; S. Rospond, *Słowotwórstwo onomastyczne a apelatywne*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria 4, Językoznawstwo 1972, s. 110; R. Grzegorzczkowska, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984, s. 25; M. Brodowska-Honowska, *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967, s. 68 – 71, 74 – 76; Szeroko na temat analizy słowotwórczej antroponimów, w tym przezwiśk, pisze S. Gała, *O metodzie analizy słowotwórczej antroponimów*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXIII 1977, s. 63 – 77.

²¹ Por. S. Gała, *O metodzie...*, s. 69.

²² Por. J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, „Onomastica”, II 1956, s. 5, 13.

²³ Por. R. Grzegorzczkowska, *Zarys słowotwórstwa...*, s. 21.

²⁴ Por. B. Kreja, *Rola desufiksacji w tworzeniu osobowych nazw pospolitych i własnych*, „Onomastica” XVIII 1973, s. 197 – 244; J. Chłodzińska-Swiątecka, *O pewnym typie derywacji wstecznej we współczesnym języku polskim*, „Język Polski”, XLIV, s. 77 – 82.

²⁵ B. Kreja, *Pojęcie derywacji wymiennej*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, Warszawa 1963, s. 133 – 140.

²⁶ Por. A. Cieślíkowa, *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii*, Kraków 1991; też: *Problemy derywacji paradygmatycznej w antroponimii*, „Onomastica”, XXXV 1990, s. 19 – 29; R. Laszkowski, H. Wróbel, *Użycie paradygmatu w funkcji formantu słowotwórczego we współczesnej polszczyźnie*, „Język Polski”, XLIV 1964, s. 214 – 220.

²⁷ Por. S. Warchol, *O derywacji hybrydalnej*, [w:] *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, red. S. Warchol, Lublin 1986, s. 107 – 121.

²⁸ Por. R. Grzegorzczkowska, *Zarys słowotwórstwa...*, s. 20 – 21.

²⁹ Por. E. Breza, *Nazwy osobowe z sufiksem -sz, -si i -ś po spółgłosce w języku polskim*, „Slavia Occidentalis”, XXXV 1978, s. 15 – 25; tenże, *Polskie nazwy osobowe z sufiksem -j*, „Onomastica”, XXVI 1981, s. 183 – 201; M. Chłopicka, *Nazwy osobowe z sufiksami -iga, -yga*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze z. 29, 1970, s. 123 – 133; M. Folland-Kugler, *Nazwy własne z przyrostkiem -ota w historii języka polskiego*, „Poradnik Językowy” 1984, s. 221 – 229; S. Gała, *Słowotwórstwo polskich nazw osobowych z formantami -al, -ala, -alo*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXV 1979, s. 41 – 57; tenże, *Polskie nazwy osobowe z formantami -al, -ala, -alski*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXX 1984, s. 23 – 41; tenże, *Geneza i funkcja antroponimicznych sufiksów -a(d) to, -i(y(d))to*, [w:] *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, red. S. Warchol, Lublin 1986, s. 153 – 161; tenże, *Rola antroponimicznego przyrostka -ski w kulturze nazewniczej*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXXII 1986, s. 85 – 91; tenże, *Polskie nazwy osobowe z podstawowym -l/-ł w części sufiksálnej*, Łódź 1985; S. Hrabec, *Polski przyrostek -ec z poprzedzającą spółgłoską twardą*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, VII 1959, s. 5 – 8; M. Karaś, *Antroponimiczny sufiks -ur, -ura w języku polskim*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze z. 29, 1970, 17 – 31; B. Kreja, *Formacje apelatywne i imienne na -osz w języku polskim i innych językach słowiańskich*, Antro-

Wszystkie antroponimy motywowane nazwami pospolitymi układają się w opozycyjne grupy: formy derywowane i niederywowane. Formy derywowane różnią się zaś ze względu na rodzaj derywacji i podzielić je można na derywaty utworzone przez:

1. derywację sufiksalną:
 - a) postępową
 - b) dezintegralną:
 - niewymienną
 - wymienną
2. derywację bezsufiksalną (dezintegralną):
 - a) wsteczną
 - b) mutylację
3. derywację paradygmatyczną
4. derywację alternacyjną
5. composita:
 - a) złożenia
 - b) zrosty.

W derywacji sufiksальной obok kierunku derywacji: derywacja postępową (dodatnia), derywacja dezintegralna niewymienna i dezintegralna wymienna, nadrzędnym wykładnikiem jest formant. Na derywację bezsufiksalną składa się nie tylko derywacja wsteczna (ujemna), ale i różnego rodzaju skrócenia. Część nazw utworzona została na skutek derywacji alternacyjnej (funkcję formantu słowotwórczego pełnią alternacje fonetyczne, najczęściej spółgłoskowe) i paradygmatycznej (w tym przypadku funkcję formantu słowotwórczego pełnią końcówki fleksyjne — cały paradygmat wyrazu). Wśród przezwisk utworzonych na drodze derywacji paradygmatycznej większość stanowią określenia rodzinne powstałe przez zmianę liczby pojedynczej na mnogą. Ponieważ ten zabieg — zmiana kategorii liczby — jest zabiegiem nadrzędnym, wprowadzono rozróżnienie ze względu na podstawę słowotwórczą. I tak wymienić tu można derywację paradygmatyczną od podstaw pełnych, np. *Bošće* < barszcz, i od podstaw derywowanych, np. *Byčki* < byczek (: byk). Wśród form niederywowanych znajdują się przede wszystkim przeniesienia, a także przekształcenia (najczęściej o charakterze fonetycznym) i zestawienia. W grupie form niederywowanych znaleźć się powinny także nazwy utworzone przez użycie wołacza w funkcji mianownika — nie jest to zabieg natury słowotwórczej, lecz fleksyjnej i z tej racji grupę przezwisk mających postać wołacza włączyć należy do określeń niederywowanych.

Podział przezwisk na derywowane i niederywowane (przeniesienia, przekształcenia, zestawienia) pozwala poznać mechanizmy tworzenia tych antroponimów. Dalsze uporządkowanie nazw derywowanych pozwala ustalić, które rodzaje derywacji są najczęściej wykorzystywane przy tworzeniu przezwisk środkami formalnojęzykowymi i jakie to są środki.

ponimiezná geneza przyrostka -osz, „Onomastica”, XXXVII 1992, s. 97 – 121; P. Smoczyński, *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch w części sufiksальной*, Wrocław 1963; S. Warcchoł, *Słowiańskie nazwy osobowe z sufiksami -ula, -ul (na tle formacji apelatywnych)*, „Onomastica”, XV 1970, s. 202 – 233; tenże, *Strukturalno-semantyczna charakterystyka ekspresywów z formantem -ica typu Basica, olszyca*, Rozprawy Komisji Językowej LTN, XXXII 1986, s. 299 – 305; *W sprawie genezy i funkcji sufiksu -ula w słowiańskich nazwach osobowych i apelatywnych*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria 5, Językoznawstwo, Warszawa 1986, s. 55 – 63.

W pracach dotyczących przezwisk niejednokrotnie zwracano uwagę, że nazwy te powstają z określoną funkcją ekspresywną. T. Gołębiowska³⁰ w badanym przez siebie materiale z terenów Orawy wskazuje na występowanie przezwisk nacechowanych ekspresywnie obok nazw o neutralnym zabarwieniu uczuciowym. Te pierwsze stanowią tabu nazewnicze i nie są używane bezpośrednio w rozmowie z nosicielem. Drugie występują w powszechnym użyciu. Podobne uwagi znaleźć można w pracy M. Biolik³¹.

Wiele miejsca zagadnieniu ekspresywności przezwisk poświęcił S. Gala³². Jego zdaniem czynnik ekspresji towarzyszy powstawaniu większości przezwisk, a przejawia się on jako nieustanny proces krzyżowania się różnych odcieni ekspresji (wpływ form pejoratywnych na melioratywne, struktur deminutywnych na hipokorystyka). Szczególną rolę odgrywa tu czynnik pozaintelektualny, a mianowicie wszelkie stany emocjonalne człowieka. Niektóre przezwiska powstawać mogą z określoną funkcją ekspresywno-deterioratywną. A dzięki uchwyceniu mechanizmów stawania się przezwisk możliwa jest rejestracja sufiksów, które biorą udział w powstawaniu formacji nacechowanych emocjonalnie.

S. Dąbrowski³³ podejmuje próbę opisanie ekspresywności nazw marytonimicznych i patronimicznych za pomocą metod stosowanych do opisu apelatywów. Zwraca on uwagę na ekspresywne użycie niektórych formantów (-owa, -ina, -ka, -una) oraz na ekspresywność form składniowych.

G. Surma³⁴ podkreśla fakt, że ekspresywność — stanowiąca cechę przezwisk — może wynikać z kontekstu lub sytuacji, w jakich te nazwy powstały. Ekspresywność językowa jest najczęściej w literaturze utożsamiana z emocjonalnością (afektywnością) zawartą w wypowiedzi, a pojmowaną jako uczuciowa ocena zjawisk bądź też jako uzewnętrznianie się indywidualnych cech mówiącego, jego osobowości, która najpełniej wyraża się właśnie w emocjach³⁵.

Według R. Grzegorzycowej³⁶ komunikowanie różnych stanów emocjonalnych nadawcy może być eksplicytnie lub implicytnie (wyrażone za pomocą specjalnych środków językowych — leksykalnych i morfologicznych). Analizuje ona wyrażenia, w których główną lub poboczną funkcją jest komunikowanie emocji nadawcy. Do wykładników emocji w systemie językowym zalicza:

1. leksemy — funkcję ekspresywną mają specjalne leksemy, które wyrażają żal, radość, złość itp., np. *Niestety nie przyszedł.*
2. morfemy słowotwórcze — emocje wyrażane są względem osoby lub przedmiotu nazwanego podstawą, np. *babsko, kobiecina.*

³⁰ Por. T. Gołębiowska, *Antroponimia ...*, s. 35.

³¹ Por. M. Biolik, *Przezwiska i przydomki ludności wiejskiej ...*, s. 175.

³² Por. S. Gala, *Słowotwórstwo nazwisk i przezwisk ...*, s. 55.

³³ Por. S. Dąbrowski, *Marytonimiczne i patronimiczne formy nazwisk oraz konstrukcje składniowe używane w tej funkcji w gwarach północnomazowieckich (z próbą uwzględnienia ekspresywności nazw)*. [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej*. Kielce 1983, s. 76 – 90.

³⁴ Por. G. Surma, *Przezwiska i przydomki w świetle ...*, s. 159.

³⁵ Por. Ch. Bally, *Mechanizm ekspresywności językowej*, [w:] *Stylistyka Ball'ego. Wybór tekstów*. Warszawa 1966, s. 110; S. Grabias, *O ekspresywności ...*, s. 22; R. Grzegorzycowa, *Struktura semantyczna wyrażen ekspresywnych*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1978, s. 118; T. Skubalanka, *O ekspresywności języka*, *Annales UMCS. sectio F. vol. XXVII*, 1972, s. 130 – 131.

³⁶ Por. R. Grzegorzycowa, *Struktura semantyczna ...*, s. 117 – 123.

3. emocja nadawcy może być jednym ze składników semantycznych wyrazu, np. *bachor, idiota*.
4. składnik emocjonalny znaczenia wyrazu nie dotyczy przedmiotu oznaczonego przez resztę składników semantycznych, ale odnosi się do rzeczywistości będącej poza zakresem semantycznym wyrazu, np. *wóda, mięcho*.

Niektóre emocje, np. strach, wstyd, komunikowane są wyłącznie za pomocą ramy modalnej „Wiedz, że...”. Autorka zwraca uwagę, że należy odróżnić emocje odniesione do obiektów zakomunikowanych językowo (przez zdanie, temat słowotwórczy, pozostałe składniki znaczeniowe wyrazu) od emocji nie zakomunikowanych językowo (są to niesprecyzowane emocje skierowane do świata lub osoby). Wśród tych pierwszych wyróżnia emocje czyste oraz emocje związane z elementami nieemocjonalnymi: ocenami, wielkościami itp.

Emocje czyste to sympatia i antypatia. Sympatia wyrażana jest najczęściej słowotwórczo (np. *psiatko*), antypatia — słowotwórczo (np. *babsko*) lub jest składnikiem semantycznym wyrazu (np. *bachor*). Emocje wywołane być mogą również przez pewne cechy obiektywne przedmiotu, np. małość skłania raczej do sympatii.

S. Warchol³⁷ próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak kształtują się formacje o charakterze ekspresywnym i jak są one powiązane z systemem danego języka. W obrębie formacji ekspresywnych wyróżnia grupy semantyczno-formalne, a mianowicie:

- a) Formacje o charakterze deminutywnym, czyli tzw. deminutywa właściwe, do których zalicza wszystkie derywaty utworzone od podstaw słowotwórczych wyrażających konkretne pojęcia czy treści.

W tej grupie derywatów znajdują się desygnaty różniące się od desygnatów jako podstaw derywacyjnych wielkością, objętością itp., np. *bacik: bat, mostek: most*. Element emocjonalny ma tu wartość fakultatywną, mało istotną.

- b) Formacje o charakterze ekspresywno-hipokorystycznym, obejmujące wszelkie derywaty powstałe od imion własnych.

W tej grupie ekspresywów rzeczą najistotniejszą jest wyrażanie emocji, zaś tzw. czysta deminutywność ma charakter drugorzędny, fakultatywny, np. *Jaś, Basia*.

- c) Formacje o charakterze ekspresywno-augmentatywnym lub augmentatywno-pejoratywnym.

Derywaty, które dotyczą nazw osobowych, mają charakter ekspresywno-pejoratywny, zaś derywaty powstałe od podstaw słowotwórczych określających rzeczy lub przedmioty mają głównie charakter augmentatywów.

- d) Formacje określające istoty młode i małe.

Element uczuciowy występuje tu jak gdyby a priori. W tej klasie formacji ekspresywnych zachodzi nieprzerwany proces krzyżowania się najróżniejszych odcieni ekspresji.

W zakresie formacji ekspresywnych dla ścisłości należy odróżnić rodzaje podstaw słowotwórczych, od których zostały dane derywaty utworzone. Są bowiem formacje słowotwórcze, które mają wartość wyłącznie ekspresywno-emocjonalną, oraz takie, które należy określić jako deminutywa i dla obu system danego języka niejako z góry rezerwuje

³⁷ Por. S. Warchol, *Formacje ekspresywne a system języka*, Biuletyn PTJ, XXXII 1974, s. 71 – 86.

odpowiednie wykładniki formalne, choć jak stwierdza autor „[...] zarówno dziś jak i w różnych okresach historycznych jeden i ten sam formant mógł jednocześnie pełnić funkcję deminutywną oraz ekspresywno-hipokorystyczną, a także patronimiczną, onomastyczno-strukturalną itp. Potwierdza to jedynie [...], iż określone formanty miały i mają charakter wielofunkcyjny i to nie tylko w zakresie tworzenia formacji o znaczeniu realnoznaczeniowym, ale także w zakresie ekspresywów”³⁸.

S. Grabias w swojej książce pt. *O ekspresywności języka* zaproponował typologię apelatywów uwzględniającą przyczyny ich ekspresywności. Poddany analizie materiał dzieli na:

I. Wyrazy o ekspresywności implicytnej

np. *guzdracz, oferma*

II. Wyrazy o ekspresywności eksplicytnej

1. motywowane formalnie, tj. ekspresywnie nacechowanymi morfemami lub fonemami

np. *łysol, mięcho, ptaszuś*

2. motywowane znaczeniowo:

a) zmianami w sferze znaczenia leksykalnego

np. *baran* ‘głupiec’, *pień* ‘gluchy’

b) procesami skojarzeniowymi, aluzjami

np. *dręcznik* ‘podręcznik’ : dręczyć.

Przedmiotem rozważań czyni autor wyłącznie wyrazy charakteryzujące się ekspresywnością eksplicytną i na ich podstawie ustala reguły zachodzących procesów ekspresji³⁹.

Zastosowanie typologii Grabiasa do materiału onomastycznego pozwoli odpowiedzieć na postawione wcześniej pytanie, a mianowicie jak w analizowanych przezwiskach motywowanych semantycznie wyrażona jest ekspresywność, jakie są jej wykładniki.

Poddane analizie przezwiska znajdują się w zasadzie we wszystkich wymienionych wyżej grupach, najwięcej jednak będzie ich w grupie II. 2. a), a więc w grupie wyrazów o ekspresywności eksplicytnej motywowanej zmianami znaczeniowymi.

Wnioski wynikające z analizy przezwisk odapelatywnych

Przezwiska odapelatywne zebrane zostały i zanalizowane w dwunastu grupach semantycznych uwzględniających motywację okolicznościową. Wydzielenie tych grup pozwala udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie były przyczyny nadania przezwisk i które z nich dominują. Zastosowanie na niższym poziomie klasyfikacji kryterium formalnego daje możliwość ustalenia proporcji liczbowych pomiędzy nazwami niederywowanymi (przeniesienia, przekształcenia, zestawienia, wołacz w funkcji mianownika) a derywowanymi, z kolei podział tych ostatnich pokazuje wszystkie — wyodrębnione ze względu na typ formantu — rodzaje derywacji wykorzystane w procesie antroponimizacji odapelatywnych podstaw. Szczegółowe zestawienie liczbowe przedstawia tabl. 1.

³⁸ Tamże, s. 77.

³⁹ Por. S. Grabias, *O ekspresywności ...*, s. 40.

Tabl. 1

Przyczyny i okoliczności powstania przewisk	Liczba przewisk	Przewiska			Przewiska					niejasne
		m.	ż.	rodz.	deryw.	niederywowane				
						A*	B*	C*	W = M	
I. Przewiska określające cechy zewnętrzne nościciela	869	689	172	8	314	507	5	36	6	2
II. Przewiska określające cechy wewnętrzne nościciela	477	405	70	2	180	278	—	14	2	2
III. Przewiska motywowane zawodem lub pozazawodową pracą zarobkową	202	181	20	1	77	111	—	11	3	—
IV. Przewiska motywowane zamiłowaniem lub często wykonywaną pracą	285	250	33	2	99	178	—	8	—	—
V. Przewiska motywowane powiędzronkami, przekleństwami itp.	230	207	23	—	43	182	—	4	1	—
VI. Przewiska motywowane błędami i wadami wymowy oraz innymi cechami mowy	92	78	14	—	39	50	—	2	—	1
VII. Przewiska motywowane upodobaniami kulinarnymi, ulubionymi napojami	98	88	8	2	53	44	—	1	—	—
VIII. Przewiska motywowane stanem majątkowym	29	26	3	—	9	20	—	—	—	—
IX. Przewiska motywowane wydarzeniami jednorazowymi	35	34	1	—	18	17	—	—	—	—
X. Przewiska motywowane miejscem zamieszkania	13	12	—	1	11	2	—	—	—	—
XI. Przewiska motywowane stanem zdrowia	16	8	8	—	6	7	1	1	—	1
XII. Przewiska różne	68	57	11	—	29	37	—	2	—	—
Razem	2414	2035	363	16	878	1433	6	79	12	6
Razem						1530				

gdzie: m. — męskie;
 ż. — żeńskie;
 rodz. — rodzinne;
 deryw. — derywowane;
 A* — przeniesienia;
 B* — przekształcenia;
 C* — zestawienia;
 W = M — wolacz w funkcji mianownika.

W grupie nazw odapelatywnych wystąpiło 2414 przezwisk o zachowanej motywacji okolicznościowej, z czego tylko 363 nazwy odnoszą się do kobiet i zaledwie 16 określić to nazwy rodzinne; przezwiska mężczyzn reprezentowane są tu przez 2035 nazw. Najczęstszym motywem nadawania przezwisk są w tej grupie cechy zewnętrzne nosicieli. Tak powstało aż 869 przezwisk, spośród których 324 odnoszą się do wyglądu głowy (kształt, cera, włosy, oczy, uszy, nos), 310 określa wygląd sylwetki (wzrost, tusza, kończyny), 111 zainspirowanych zostało ubiorem (także ogólnym wyglądem estetycznym), 54 przezwiska wskazują na sposób pomiszania się, 34 określenia odnoszą się do ułomności fizycznej nosiciela, wreszcie 36 nazw związanych jest z innymi cechami wyglądu zewnętrznego. Jak widać z zestawienia liczbowego, w tej grupie określeń odapelatywnych utworzonych ze względu na wygląd fizyczny przeważają formy niederywowane — 548 nazw wobec 314 form derywowanych. Drugą ważną przyczyną powstania przezwisk są cechy charakteru, usposobienia nosiciela. Takich przezwisk jest 477. Określając cechy wewnętrzne, w 293 przypadkach posłużono się formami niederywowanymi, zaś dzięki derywacji powstało tylko 180 nazw. Równie ważnym źródłem inspiracji dla animatorów przezwisk są przejawy ludzkiej aktywności. Zamiłowania oraz ulubione lub często wykonywane czynności (grupa IV) to podstawa do utworzenia 285 przezwisk, zaś zawód lub pozazawodowa praca zarobkowa (grupa III) stały się przyczyną powstania 202 antroponimów. W obu grupach przeważają formy niederywowane nad derywowanymi. Kolejnym co do ważności asumptem do tworzenia przezwisk jest szeroko rozumiany sposób mówienia nosicieli. Przezwiskami stają się wychwycone przez otoczenie ulubione lub często powtarzane powiedzonka i przekleństwa, a także piosenki, tematy rozmów czy jednorazowe wypowiedzi (grupa V) — 230 nazw — oraz te wyrazy, które odzwierciedlają bądź nazywają wady i błędy wymowy lub inne cechy mowy nosiciela (grupa VI) — 92 nazwy. Przedmiotem zainteresowania nazwotwórców są także upodobania kulinarne i używanie alkoholu (przyczyna utworzenia 98 przezwisk). Mniej liczne grupy stanowią nazwy powstałe ze względu na wydarzenia jednokrotne (35), stan majątkowy (29), stan zdrowia (16) czy miejsce zamieszkania (13). Pozostałe antroponimy (w liczbie 68) określone jako „różne” — nie mieszczą się we wskazanych wcześniej grupach semantycznych: ich motywacja okolicznościowa jest różnorodna.

Jak wynika z dotychczasowych ustaleń, twórcy przezwisk biorą pod uwagę przede wszystkim: 1) jak kto wygląda; 2) jaki jest; 3) czym się zajmuje; 4) jak mówi.

Ogółem, spośród 2414 przezwisk motywowanych nazwami pospolitymi, wyróżnić można 1530 niederywowanych, z czego 1433 przypada na przeniesienia, 6 na przekształcenia, 79 nazw to zestawienia, a w 12 przypadkach użyto formy wołacza w funkcji mianownika, zaś 878 przezwisk to formacje słowotwórcze. Sześć nazw uznanych zostało jako nazwy niejasne i dlatego nie zostały one poddane analizie. Wykorzystane rodzaje derywacji i ich liczbę przedstawia tabl. 2.

Z zestawienia wynika, że operacją antroponimiczną najczęściej wykorzystywaną przy tworzeniu przezwisk środkami formalnojęzykowymi jest derywacja sufiksalna postępową. Przy jej zastosowaniu utworzono aż 591 formacji spośród 878 przezwisk derywowanych; najwięcej — 198 nazw — w grupie antroponimów motywowanych wyglądem nosiciela (grupa I) i 129 nazw w grupie przezwisk motywowanych cechami wewnętrznymi (grupa II). Drugim — ze względu na częstość użycia — sposobem derywowania jest derywacja wsteczna, wykorzystana w 80 przezwiskach. I znów najwięcej określeń wstecznie derywowanych znalazło się w grupie nazw motywowanych wyglądem zewnętrznym (31). Równie produktywne są formacje utworzone dzięki derywacji paradygmatycznej — 75 nazw od podstaw pełnych i derywowanych łącznie.

Tabl. 2

Typy derywacji	Grupy semantyczne przewisk												Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1. Derywacja sufiksalna													
a) postępową	198	129	57	68	30	30	23	6	16	9	5	20	591
b) dezintegralna													
-- niewymienna	8	7	—	1	1	3	5	1	—	—	—	1	27
-- wymienna	33	13	7	4	2	3	4	—	—	—	—	3	69
c) reduplikacja	1												1
2. Derywacja dezintegralna													
a) wsteczna	31	12	5	12	1	3	14	—	—	—	—	2	80
b) mutylacja	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3
3. Derywacja paradygmatyczna													
a) od podstaw pełnych	25	9	4	9	7	—	4	1	1	2	1	3	66
b) od podstaw derywowanych	6	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	9
4. Derywacja alternacyjna	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4
5. Composita													
a) złożenia	8	9	3	2	1	—	—	1	1	—	—	—	25
b) zrosty	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Razem	314	180	77	99	43	39	53	9	18	11	6	29	878

gdzie: numery I – XII odpowiadają numerom grup semantycznych przedstawionych w poprzednim zestawieniu (por. tabl. 1)

Udział pozostałych typów derywacji w tworzeniu przewisk odapelatywnych jest następujący: derywacja sufiksalna wymienna — 69 określeń, derywacja sufiksalna niewymienna — 27 nazw, złożenia — 25 przewisk, derywacja alternacyjna — 4 określenia, mutylacja i zrosty — po 3 nazwy, reduplikacja — 1 określenie.

W derywacji postępowej wykorzystanych zostało aż 105 formantów, z czego 16 tworzy nazwy o odmianie przymiotnikowej: -acki, -any, -asty, -aty, -ecki, -i, -ny, -ocka, -ona, -ony, -owa, -owski, -owy, -ty, -utka, -utki. Natomiast w derywacji dezintegralnej wystąpiło 49 formantów, w tym 2 urabiające przewiska o odmianie przymiotnikowej: -ata, -cki; zaś w złożeniach wykorzystano tylko 3 sufiksy rzeczownikowe.

Najbardziej produktywnymi spośród omawianych przyrostków są sufiks -ek (170 derywatów utworzonych od podstaw pełnych i 11 od podstaw zdeintegrowanych), -ka (107 nazw w derywacji postępowej, z czego aż 67 odnosi się do przewisk noszonych przez mężczyzn): w dalszej kolejności wymienić należy przyrostki: -ik//yk (33 określenia w derywacji postępowej i 3 w dezintegralnej), -ak (30 nazw w derywacji postępowej i 10 w dezintegralnej), -ko (19), -arz (18), -a (14), -uś (13). Pozostałe przyrostki tworzą mniej niż dziesięć określeń.

Jak widać z przytoczonych zestawień, derywaty odapelatywne charakteryzują się różnorodnością wykorzystanych do ich tworzenia sufiksów, często nietypowych lub wprowadzonych okazjonalnie w jednym tylko określeniu, np. -ka (przew. *Čše pizurka* — kobieta gadatliwa, „trzępiąca” językiem, przew. *Krażerka* — nosicielka podkradła sąsiadom jajka — w miejsce apelatywu złodziej utworzono doraźnie nazwę motywowaną czasownikiem kraść), -eluch (przew. *Kiselux* — zgodnie z motywacją okolicznościową nosiciel „kisi się” w domu, jest odludkiem).

W przezwiskach odapelatywnych derywacja jest zabiegiem wspomagającym w tworzeniu nazw nacechowanych ekspresywnie. Wykorzystane formanty nadają określeniom najczęściej charakter ironiczny lub ironiczno-zartobliwy bądź złośliwo-uszczypliwy, dzięki czemu powstałe antroponimy oscylują pomiędzy zabarwieniem melioratywnym a pejoratywnym. Różnorodne i przede wszystkim nietypowe formanty, które wykorzystano przy tworzeniu przezwisk odapelatywnych świadczą o tym, że pozaurzędowe określenia mieszkańców wsi tworzone są spontanicznie, okazjonalnie.

Wartość ekspresywna określeń odapelatywnych wynika przede wszystkim z komponentów emocjonalnych zawartych w znaczeniowej strukturze podstawy derywatu. Formant zaś uzupełnia emocjonalny składnik znaczenia podstawy — może jego wartość ekspresywną wzmacniać, neutralizować, modyfikować lub całkowicie zmieniać. Takie same funkcje może spełniać także zespół okoliczności, które przyczyniły się do jego powstania. Dopiero suma przesłanek ekspresji, jakie wnoszą formant, podstawa i motywacja okolicznościowa — pozwala właściwie odczytać ładunek emocjonalny zawarty w przezwisku.

Warto się jeszcze zastanowić nad kwestią następującą: z jakich sfer rzeczywistości pozajęzykowej animatorzy przezwisk czerpali materiał porównawczy wykorzystany przy tworzeniu antroponimów opartych na zmianach znaczeniowych. Pozwoli to uzupełnić wnioski dotyczące analizy semantyczno-słotwórczej omawianych przezwisk odapelatywnych.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę na fakt, że bardzo często przenoszenie nazw z jednej sfery rzeczywistości na inną jest związane z procesem językowej ekspresji.

1. Nazwy zwierząt:

a) nazwy ssaków

Aňgor, Antylop, Arap, 3x Baran, 4x Baranek, Baraňka, 3x Bizon, 3x Bober, Buba, Buxaj, Buxaiek, Burek, Bycek, Byću, Byček, Byčki, 3x Byk, 2x Bykol, 2x Byku, Byšo, Čelba, Červony Byk, Čkuš, 2x Šik, Gacek, 5x Goryl, Xabeta, Xipca, 2x Xomik, Iaiufka, Iamník, Ježyk, 2x Kaňgur, Karo, 2x Kerda, Kerxok, Kobyu, 3x Kobyuua, 2x Koćux, Koćur, Koćura, Kocur, Kočkodan, 2x Koňu, Kopel, Kot, Kotek, 3x Koza, Kožica, 2x Kožeu, Kožouek, Kožuxa, Krećik, Kret, Krova, Kućo, Kucuš, Kucyk, Kuia, Kundel, Kunyk, Kuň, Lef, 2x Lis, Lisa, 3x Lisek, Lišica, Lišur, Loxa, Uaska, Uošu, Maupa, 3x Mišek, Mišo, 3x Mišu, Mištol, Myxa, Myska, 2x Myška, 2x Nežveć, 2x Netopeš, Nuter, Nuter, Nutra, Nutra, Oğerek, Ovečka, Pegas, Pės, Pugar, Sady Byk, Samec, Sareňka, Šabeta, Šimel, Skapa, Sklany Byk, 2x Skuns, Sobaka, Sorek, Sorek Šapryka, Suseu, Škapa, Šfistok, Šklany Byk, Vauax, Vělbunt, Věvura, Vouek, Vydra, 2x Zaioc, Žuber, 2x Zveš, Žyraf, 2x Žyrafa

b) ptaki

2x Bažant, 2x Boćan, Boćek, Boćun, Caika, Coća Sova, Čipcuš, Čipuš, Cyran, Čaika, Čapla, Gavron//Gavnun, 2x Gešorek, Glapa, Gynsor, Indyčka, 3x Indor, Iaponka, Iaštšomp, Kacka//Kačka, Kačka, 2x Kačor, 3x Kačuška, 2x Kafka, 2x Kanarek, Kapuon, 2x Kfoka, 2x Kogut, Krogulec, Kura, Kurcocek, Kurcok, Kurčak, Kurečka, Kurka, 2x Kužeja, Liliputka, Maćykura, Meva, Papuga, Pelikan, Popka, Puxoc, Skovronek, Suovik, 2x Sova, Srebnok, 4x Sroka, Strušica, 2x Struš, Vner, Vnerek, 2x Vrona, Vrubel, Žimpka

c) ryby

Ćernik, Karaś, Karpik, Pirania, 2x Rekin, Šprota, Šprotka, 3x Śléc, Ślęc
Biauostocki, Šprotka

d) owady

Čnyk, Čmcl, Gńida, Klešč, Komar, Kumor, 2x Mrufka, Mruvecka, Mruveč-
ka, Osa, 3x Paionk, Pavent, Pavynt, Pxeuka, Pxua, Pščoua, Pščuuka,
Stonka, 2x Ščypovica, Turkuć

e) gady, płazy

Kameleon, Kobeta Voš, 2x Kobra, 2x Padalec, Ropux, 2x Žaba, 3x Žaba

f) różne

Bakteria, Głizda, Meduza, Ofšik, Píafka, Racek, Raček, Robosek, Škudník,
Vouck (zbożowy)

g) nazwy części ciała zwierząt

Barani Uep, Bavole Oko, Čšęšiuep, Čšyšiuep, Żubek, Fučšak, Iutki, Keuck,
Kita, Kobyle Oko, Kobyló Varga, Koći Uep, Koći Ogun, Koński Uep, Kruliča
Dupka, Kuński Uep, Uapa, 6x Uapka, Uebek, Uep, Uogun, Mortka, Nebeski
Ślyp, Rapća, Rapeć, 2x Sokole Oko, 2x Ślypek, Vélgi Uep, Vélka Uapa,
3x Vélki Uep.

Grupa metafor zaczerpniętych ze świata zwierzęcego stanowi jedną z najliczniejszych spośród analizowanych grup — 329 nazw (275 m – 54f), co niewątpliwie jest rezultatem relacji zachodzących między człowiekiem a światem zwierząt. Jako metafory przywołane zostały nie tylko te gatunki, które bezpośrednio związane są z życiem wsi, a więc nazwy zwierząt domowych, np. koń, krowa, byk, owca itp., lecz także nazwy zwierząt egzotycznych, nie występujących w naszym klimacie, np. hipopotam, goryl, małpa, kangur czy wielbłąd.

Metafory zwierzęce uznać należy za mocno nacechowane ekspresywnie, w większości przypadków negatywnie. Wiele z nich jest przeniesieniem utrwalonych już w zasobie leksykalnym naszego języka alegorii, np. *Lis* — przebiegły, chytry; *Vilk* — zachłanny; *Sroka* — plotkarz; *Xabeta* — chudy, wyniszczony; *Néžveć* — potężnie zbudowany, gruby; *Ogerek* — człowiek o żywym temperamencie.

Tylko znajomość motywacji okolicznościowej pozwala ustalić, na jakiej płaszczyźnie porównywano i kojarzono cechy przewanego z wybranym zwierzęciem, np. koza może być metaforą człowieka brodatego (przew. *Kožuxa*, *Kožeu*, *Kožica*), upartego (przew. *Kožeu*, *Koza*), wreszcie człowieka o charakterystycznym głosie (przew. *Koza*). Podobnie nazwa konia może stanowić metaforyczną charakterystykę człowieka potężnie zbudowanego (przew. *Końu*), o charakterystycznym chodzie (przew. *Kobyua*) czy uśmiechu (przew. *Kobyu*) lub uzębieniu (przew. *Kuń*), może oznaczać człowieka o dużej głowie (przew. *Kuński Uep*) czy oczach (przew. *Kobyle Oko*), może również metaforycznie nazywać człowieka wynędzniałego (przew. *Xabeta*, *Šabeta*) lub przeciwnie — silnego i pracowitego (przew. *Koń*), szybkiego (przew. *Pegas*), może wskazywać na sytuację rodzinną czy stan cywilny nosiciela (przew. *Vauax* — stary kawaler), wreszcie określać za-

miłowanie nosiciela lub wskazywać na jego pracę zarobkową (przez w. *Arap*) czy też wyróżniać gospodarza, który miał konia o czarnej maści (przez w. *Karo*). Dlatego też, choć pewne metafory zwierzęce wydają się przejrzyste i czytelne ze względu na utrwalone w świadomości użytkowników języka alegorie i związki metaforyczne, w wielu wypadkach znajomość okoliczności i przyczyn powstania nazwy zdaje się konieczną do uchwycenia związków zachodzących pomiędzy nosicielem a nazwą zwierzęcia i tym samym trafnej oceny charakteru zmian znaczeniowych.

Zestawienie szczegółowe nazw ze świata zwierząt przedstawia się w sposób następujący:

— nazwy ssaków:	158 (138m + 20f)
— nazwy ptaków:	73 (55m + 18f)
— nazwy ryb:	13 (12m + 1f)
— nazwy owadów:	24 (19m + 5f)
— nazwy gadów i płazów:	12 (7m + 5f)
— nazwy różne:	10 (9m + 1f)
— nazwy części ciała zwierząt:	39 (35m + 4f).

Nazwy ze świata zwierzęcego najczęściej w sposób metaforyczny określają cechy fizyczne (188 określeń) i cechy charakteru (80 nazw).

2. Nazwy roślin:

a) nazwy warzyw

Arbus, Bober, Brukfoš, Cebula, Cebula//Cybula, Cebulka, Čosnek, Fraiki, Grošek, Kapuxa, Kapuščoš, Kapušćano Guova, Kartofelek, Koper, Korpel, 2x Marxefka, 2x Ogur, Ogureček, Ogurek, 2x Pomidor, Pyra, Sazyňok, Šćaf, Vontuy Koper, Žepa, Žmora

b) nazwy owoców

Čerešňak, Figa, 2x Gruxa, Gruška, 4x Jabol, Jabuško, Jagozoš, Japko, Malina, Malíňak, Malíňka, Ovoc, Ozex, Pomarańča, Šliva, Truskava, Vsiňka

c) nazwy grzybów

2x Betka, Gžypki, Xubek, Pečarkoš, Purxava, Surleiota

d) nazwy drzew, kwiatów i ziół

Baža, Borecki, Bžoz, Xoiňka, Kšoki, Lešnik, Lipa, Olšyňoš, Peš, Prymulka, Ruža, Ruža, Saladera, Sosnoski, Topolík, Žele, Žuuko

e) nazwy części roślin

Buket, Obarek, Patycek, Patyček, 2x Patyk, Peňk, Pínaga, Pyncek, Snopek.

85 przerwisk (73m – 10f – 2r) powstało w wyniku przeniesienia bądź przeniesienia i derywacji nazw ze świata roślinnego. Liczba przerwisk w poszczególnych grupach przedstawia się następująco:

— nazwy warzyw:	29 (25m + 4f)
— nazwy owoców:	21 (19m + 2f)
— nazwy grzybów:	7 (6m + 1 r)

- nazwy drzew, kwiatów i ziół: 18 (13m + 4f + 1 r)
 — nazwy części roślin: 10m.

Ponad połowa omawianych przezwisk (44 nazwy) związana jest z wyglądem zewnętrznym nosiciela. Nazwy roślin przywołane zostały na zasadzie metafor opartych na zewnętrznym podobieństwie i odnoszą się mogą do różnych elementów wyglądu zewnętrznego: niski — *Xubek*, *Gżypki*; wysoki i szczupły — *Patycek*; wysoki o siwych włosach — *Bżoza*; gruby — *Sazyńok*, *Snopek*; chudy — *Vontuy Koper*; duża głowa — *Arbus*, *Kor pel*; czerwone policzki — *Małinka*, *Višinka*; rude włosy — *Pomarańča*; duży nos — *Ogur*; elegancki strój — *Xoińka*. Określenia te powstają poprzez porównanie osoby przezwanej do tego gatunku flory, który wydaje się najbardziej odpowiedni ze względu na eksponowaną cechę i niejednokrotnie wykorzystane są tu utarte stereotypy i metafory. np. *Xubek* — niski, zgarbiony; *Bżoza* — szczupły o siwych włosach itp. Tylko 7 nazw roślinnych przywołanych zostało w związku z charakterystyką usposobienia osoby przezwanej. I w tym przypadku przezwiskotwórcy odwołują się do utartych metafor i stereotypów, np. nadęty — *Purxava*; chytry — *Figa*; głupi — *Kapuściano Guova*; zły charakter — *Peš*, *Žele*, *Žuuko*. Ze względu na zawód nosiciela lub często wykonywaną przez niego czynność powstało 15 przezwisk. Nazwy roślin przywołane zostały na zasadzie relacji o charakterze metonimicznym. 12 nazw znalazło się w grupie ulubionych potraw i napojów (także w związku z nalogiem — popularne określenia *Iabol*, *Iapko* powstały ze względu na spożywanie najtańszych gatunków win). Miejscem zamieszkania motywowane są trzy określenia — *Olšv-ñoš*, *Lešnik* i nazwa rodzinna *Kšoki*. Przewiska *Topolík* i *Kapuščoš* powstały ze względu na wydarzenia jednokrotne, zaś określenie *Fraiki* zamieszczone zostało w grupie nazw wskazujących na stan majątkowy (nazwa *Fraiki* odnosić się może zarówno do gatunku ziemniaków, jak i do frazeologizmu *żyć na frajce* = *żyć z wyrobku*), wreszcie przezwisko *Baža* znalazło się w grupie nazw o różnej motywacji (grupa XII).

3. Nazwy potraw i napojów:

a) nazwy potraw

2x Bekon, 2x Boxenek, 3x Boxyn, Bošč, Bošče, Boščky, Brenza, 3x Budyń, 7x Buua, Buuecka, Buuečka, Cekulada, Čepuy Plok, 2x Cukerek, Čokolatka, Garuska, Groxufka, Groxuva, Xaua//Xoua, Xod-Dok, Xoua, Jagloš, laico, loiko//laiko, 2x loio, Kabanošik, Kaizerka, Kapušnok, Karmelik, Kašana, Kašana, 2x Kašoš, 2x Kixa, Kiselá, 3x Kiška, Kfasek, Kluska, Kluška, Kroma//Kruma, Krupnocek, Krupnok, Leberka, Margaryňka, Marmela, Meňčybuua, Myňčybuua, Okrasa, Paída, Parufka, Pažyagua, Placek, Polyva, 3x Poncek, 2x Puncek, Pražok, 2x Prazuxa, Pražuxa, Pšyvara, 2x Ptyš, Rogol, 2x Rosuuek, Rosuu, Ryže laico, Salseson, 2x Serdelek, Serecek, Serek, Sxaboščak, Šmalec, Šmetanka, Šmetannik, Vafelek, Začerka, Zočira, Zokalec, Zupa Poñidorova, 2x Žuutko

b) nazwy napojów

Berbeluxa, Bimberek, Bir, Brynt, Gouda, Xalabort, Xerbačoš, 2x Xerbatka, Lemoñada, Maua Čarna, Mašlona, Mličko, Orežada, Pifko, Pyfko, Spirtek, Spirytušik, Šampan, Špirytus, Vner, Vňkufka, Žytňok.

Wśród 128 przezwisk powstałych od nazw potraw i napojów znalazło się 19 określeń dla kobiet i 2 nazwy rodzinne. 24 przezwiska (21m – 3f) to określenia utworzone na skutek przeniesienia lub przeniesienia i derywacji nazw napojów, pozostałe 104 (95m – 16f – 2r) to nazwy potraw. Tylko 54 przezwiska powstały dzięki przeniesieniu nazw ulubionych potraw bądź napojów. Wśród tych ostatnich dominują nazwy alkoholi tworzące grupę określeń motywowanych nalogiem nosiciela. Część nazw (29 określeń) przywołana została w związku z wyglądem zewnętrznym, przy czym najliczniejszą grupę stanowią tu określenia charakteryzujące osoby otyłe (20 nazw). O doborze nazw mięs, wędlin, pieczywa itp. decyduje wygląd sylwetki osoby przezwanej — przywołane nazwy potraw funkcjonują na zasadzie metafor opartych na zewnętrznym podobieństwie — i tak nazwy *Bekon*, *Serdelek*, *Sxabošćak* charakteryzują nosicieli otyłych, często niskiego wzrostu, zaś nazwy *Kabanošik*, *Xalabort* odnoszą się do osób szczupłych. W tej grupie przezwisk powstałych ze względu na wygląd zewnętrzny znalazły się również nazwy wskazujące na kształt głowy — *Poncek*, *Buuu*, kolor włosów — *Zupa Pomidorova*, *Ryže Iaico*. Tylko 6 nazw stanowi charakterystykę cech wewnętrznych nosiciela. Przywołane nazwy potraw i napoju funkcjonują na zasadzie metafor opartych na wewnętrznym podobieństwie. I tak człowieka o flegmatycznym usposobieniu określono mianem *Čepuy Plok* lub *Budyň*, zaś przezwisko *Šampan* otrzymał mężczyzna o porywczym, wybuchowym charakterze; niezadowolonego z życia, zgryźliwego nazwano — *Kfasek*, zaś przesadnie milego i uprzejmego — *Cukerek*.

W związku z zawodem lub często wykonywaną czynnością (grupa III i IV) przeniesionych zostało 17 nazw. Przeniesieniu towarzyszą zmiany o podłożu przede wszystkim metonimicznym. Nazwy potraw lub napojów w jakiś sposób wiążą się z wykonywaną przez nosiciela pracą zarobkową, np. *Młynčybuua* (piekarz), *Šmetanka*, *Mašlona* (pracownik zlewni mleka), *Kaizerka* (żona piekarza) lub często wykonywaną czynnością, np. *Okrasa* (często pożyczala od sąsiadów smalec), *Xerbatka* (zaprasza wszystkich „na herbatkę”). 4 nazwy powstały w związku z inną motywacją: przezwisko *Kapušnok* będące nazwą potrawy utworzone zostało ze względu na stan majątkowy nosiciela — ma on podobno tyle pieniędzy, co kapusty na polu; przezwisko *Xaua/Xoua* powstało w związku z faktem, że nosiciel chorował i jadł wtedy tylko charki; zaś określenia *Margarynka* i *Pažviagua* nadane zostały w związku z wydarzeniami jednokrotnymi — w pierwszym przypadku dlatego, że przezwany założył się, iż zje paczkę margaryny, w drugim — nosiciel został oparzony gorącymi jagłami.

4. Nazwy osobowe:

a) nazwy zawodów, stanowisk, stopni wojskowych, funkcji itp.

Agent, Astronom, 3x Baca, Badyłaš, Badyloš, 3x Bauor, Bauorka, Bauurek, Bednaš, Bednoš, 5x Biskup, Biznesmen, Bokser, Bolševik, 2x Bosman, 2x Burmišć, Bžon, Cegloš, Čapnik, Delegatka, 2x Docent, Doxtur, Doktor, Doktorek, Dručoš, 3voniik, Elektryk, Farmer, Felčer, 2x Fermer, 2x Folsdoič, 3x Fryžier, Furman, Gazećora, Gazećoš, Gazmaister, 4x Generau, Generou, Gospodarek, Gospodyni, Grymploš, Xažai, Xafćorka, Xandliš, Xandloš, Xiški Učony, Xodofca, Xycel, Xycelik, Inžyner, Inžynerk, Kameňaš, 3x Kanišoš, Kanišocka, Kapitan Mostku, 3x Kasier, 2x Kaskader, Kasyierka, Kerovník, Koćis, Komandos, Komisoš, Konduktor, 4x Kopidouek, 2x Kovol, 2x Kovolik, Kovolka, 3x Košćelny, Kožorka, Kravcc, Kšonc, Kšunc, Kuxćik, Kumišoš, Kušoš, Kurierka, Ložoš, Uapidux, Mađister,

Maister, Maister Uapka, Malaš, Malaš Čuika, Marynoš, Mašloš, 4x Meccenas, Mexańnik, Menašer, 2x Mińister, Mišć, Mišć Šfata, 2x Mišću, Mlecoš, Mlečorka, Muocaš, Muynoš, Mńix, Muraš Xolefka, Muzyk, Muzykant, Orgańista, Pauula, Paulin, Pańi Doktor, Pańi Kšonc, Papiš, Piloš, 2x Pílot, Písoš, Poččoš, Popeloš, Popelažyk, Plebon, Popka, Prauat, 2x Prezes, 2x Probošć, 3x Prokurator, Pukovník, Raica, Raieć, Ratai, Redaktor, 2x Reient, Ruski Generau, Rymoš, 2x Saper, Senator, Šeržant, Skin, Skotok, Skrobidexa, Skšypek, 3x Soutys, Soutyšak, Stražak, Syńšin, Ščelec, Šefc, Šef Komunizmu, Šefčyk, 4x Šeryf, Šoferek, Šfaicar, Šfińoš, Šmečoš, Špevačka, 2x Špevak, Špevok, Taińak, Takšoš, Tercionka, Vaša Generalskoš, Vetrynaš, 2x Vikary, 3x Voievoda, Vožna, Vožny, Zakonńica, Zakunńica, Zegarmišć, 2x Zdun, Zuožei, Žandarm.

Nazwy zawodów przywołane zostały w zasadzie w związku z wykonywaną przez nosiciela pracą zarobkową (89 nazw) lub jego zamiłowaniem (46 określeń). I w odniesieniu do tych dwu grup przezwisk (grupa III i IV) wykorzystane nazwy zawodów są neutralne pod względem ekspresywnym. Tylko 22 określenia w sposób metaforyczny wskazują na wygląd zewnętrzny, np. wysoki wzrost — *Komandos*, *Šeryf*; niski wzrost — *Písoš*; gruby — *Burmišć*; o krzywych nogach — *Uuan*; o bladej cerze — *Muynoš*; lisy — *Biskup*, *Ańix*, *Papiš*; szczerbaty — *Konduktor*; charakterystyczny ubiór — *Agent*, *Mecenas*, *Zakonńica*; sposób poruszania się — *Pílot*. 29 nazw odnosi się do cech wewnętrznych nosiciela, np. służbista — *Žandarm*. Ze stanem majątkowym związanych jest 10 przezwisk, np. *Fermer*, *Bauurek*. Pięć nazw powstało dzięki przypadkowym, jednorazowym wydarzeniom w życiu nosiciela, np. złodzieja beczek nazwano ironicznie *Bednarzem*; mężczyznę, który miał wypadek — *Kaskaderem*, a autora „lewego” zwolnienia lekarskiego — *Doktorkiem*.

b) nazwy określające status społeczny

Bapski Krul, Baron, Caryca, 2x Žežic, 2x Žežička, Faraon, Xuoporobotńik, Xop, 2x Xraba, Kapitalista, Kmeć, Krul, 3x Kšože, Kšężno, Magnat, Markis, Nevolńik, 2x Šlaxćic, Šlaxćic, Vešńok, Víkńinovy Kšože.

Nazwy, które pierwotnie określały status społeczny, przez animatorów przezwisk przywołane zostały w celu scharakteryzowania nosiciela ze względu na jego wygląd zewnętrzny: *Caryca* — czerwona na twarzy, *Xraba* — nosi charakterystyczny ubiór, a także cechy usposobienia i zachowanie: *Šlaxćic* — dumny; stan majątkowy: *Baron* — jest bogaty czy wykonywaną czynność: *Kapitalista* — jeździ na rosyjskim rowerze.

c) nazwy określające stan majątkowy

Bańkrut, Bogač, Bogoc, Žadufka, Žot, 2x Xouys, Kuuak.

Nazwy osobowe zebrane w tej grupie zasadniczo odnoszą się do przezwisk wskazujących na stan majątkowy nosiciela, ale odnosić się mogą również do wyglądu zewnętrznego: *Žadufka*, *Žot* — niechlujny wygląd; *Xouys* — chudy. W jednym przypadku określenie wskazuje na cechę charakteru — przecz. *Kuuak* — chytry.

d) określenia związane z religią, wierzeniami

Ańou, Ańouecck, 2x Ańouek, Apostou, Baba-łaga, Babi łaga, Baboki, 3x Čort, Čarožei, 2x Čarovńica, 8x Diabeu, Diobeu, Šfenty Diabeu, Šfitežanķa.

Przezwiśka utworzone od nazw osobowych związaných z religią odnoszą się przede wszystkim do cech usposobienia. Ciekawie w tej grupie nazw przedstawia się określenie *Šfenty Diabeu* na oznaczenie kobiety klótlivej, a jednocześnie głęboko wierzącej i praktykującej.

e) określenia rodzinne

Baxor, 2x Bapka, Bapka Boćañicka, Ćoća, 2x Żadek, Żatku, Xšesno, Oićulek, Šfat, Šerotka, Tatuś, 4x Vnucek, Vnušo, Vuia, 2x Vuiek, Vuioł.

Ta nieliczna grupa nazw osobowych — 22 przezwiśka (18m – 4f) — to określenia mające różną motywację okolicznościową i odnosić się mogą zarówno do wyglądu nosiciela: *Żatku* — pochylony, jak i cech charakteru: *Oićulek*, *Vuioł* — dobrotliwy; mogą wskazywać na sytuację rodzinną: *Šerotka* — samotny stary kawaler; *Vnucek* — wychowywali go dziadkowie; czy charakterystyczny szczegół topograficzny: *Bapka Boćañicka* — na podwórzu jest bocianie gniazdo.

f) nazwy osobowe określające cechy zewnętrzne

Albin, Bambiua (gw. bambuch), Beca, Beius (gw. bedus), Biauas, Biauob-revek, 2x Biouek, Ćeńkuś, 2x Elegant, Garbatka, Garbuska, Ćibaua, 2x Ćibos, Ćentek, Ćilala (gw. gilbas), Xouys, Xużik, Xużino, Kapłok, Kapłos, Kapoćoś, 2x Każeu, Kuapća, 3x Kopćux, Koślavec, Koślunł, Krasnal, Krucek, Kuduoc, Kulafka, Kulavec, Kuśtyk, 2x Kuternoga, Laluś, Loufer, Uapćuška, 3x Uoketek, Uupa, 2x Uyseł, Uysoń, Uysula, 2x Maćek, Mańżocek, Miłowec, 6x Morus, Okularnica, 3x Okularnik, Osmynda, Paitek (gw. pajtasz), Paradnica, Paradniśa, Peńkniś, Pucka, 2x Pućka, Rużelok, Širińł, 2x Šivula, 2x Skšot, Smolux, Sordula, 2x Susek, 3x Šaia, Šličnotka, 3x Šmaia, Šoika, Vypiżouek, Zezok, Zezulu, Żiserka.

W grupie nazw odnoszących się do cech zewnętrznych znalazło się 96 określeń (76m – 20f), które najczęściej w sposób bezpośredni nazywają nosiciela ze względu na jego sylwetkę: *Beca*, *Ćentek*, *Każeu*, *Maćek*, *Susek*; fryzurę bądź kolor włosów: *Biouek*, *Kuduoc*, *Uysula*; ułomność: *Garbatka*, *Kuśtyk*, *Šmaia*; ubiór lub wygląd estetyczny: *Paradniśa*, *Loufer*; wadę wzroku: *Okularnica*, *Zezulu*; uszy: *Kapłos*. Większość nazw jest nacechowana pejoratywnie.

g) nazwy osobowe określające cechy wewnętrzne

Alkoxolićka, Baboś, Baicerek, Baicerka, Bandyta, Bańżor, Bavidamek, 2x Boicoś, 2x Ćapa, Ćapća, Ćapok, Ćapuika, Ćapuńa, Ćfaińok, Ćfańak, Ćimecka, Ćimuńćo, Ćomek, Ćumbar (gw. ciumerda), Ćuntac (gw. ciuntak), 4x Cudok, 2x Cygan, Cymbauek, Deduua (gw. deder), Delikaćik, Dobrożei, Dubel, Dyżurny Kapuś, Żikus, Faryzeuś, Figłos, Firus, Fizyk, Fraier, Gadać, Gaugan, Gapa, Guombek, 3x Gouemboś, 2x Gouymboś, Graidu, Guśłaś, Xaxment, Xaxor, Xaryńga, Xfalipenta, Xfolis, Xisteryćka, Xoirok, Xytrus, 2x Koćara, Koćorka, Koxaś, Końarek//Kuńarek, Kozok, 2x Krent, 2x Kuma, Kumoś, Kużok, Latavec, Leiba, Leibuś, Leńux, Leńivec, Lotavec, 2x Uobus, Mağik, Maruda, Matou, Mazgoi, Mażyćel, Moćyğemba, Moćymorda, 2x Mondrala, Mondrol, Mondralka, Mruk, Mucyk, Mufca, Nağeuka,

Narvańec, Natron, Nerva, Nervus, Nervusek, Nimrava, Nuńka, Noglac, Nożovník, 2x Nygus, Peńživater, Peńživatr, Pecux, 3x Perdoua, Peščox, Piińica, Piius, Pińnok, Piratka, Pivoš, Plevńok, Puyvak, Podlec, Pofsinoga, Pšaš, 3x Pšoš, Pšuta, Psuk, Pustak, Pustelńik, Raifurka, Sadysta, Šaxer, Sklerotyk, Sknerek, Smycek, 4x Sobek, Sopcyk, Spšedafca, Šaibok, Šaibus, Ščekčaka, Špek, Štyrka, Šfirek, Šfirusek, Šlamek (gw. ślamaga), Špicel, Šponcek, Traigot, Tuuac, Tuman, Varxou, Variot, 2x Vendrovńiček, 2x Zbui, Zgryvus, Žimńok, Zyrok.

W grupie przezvisk określających charakter nosiciela, sposób zachowania, poglądy itp. wystąpiły 163 określenia (148m – 15f). Przezviska wskazują najczęściej na różne cechy charakteru, np. gadatliwość — *Baicerek, Boicoš, Kumoš, Traigot*; flegmatyczność — *Čapok, Šlamek, Leiba, Šponcek*; żywe usposobienie — *Nageuka, Narvańec, Peńživater*; skłonność do oszustwa — *Xaxment, Krent, Šaxer*; ale odnosić się mogą również do nalogu — *Močygemba, Piius, Piińica*; zachowania — *Tuuac, Variot, Vendrovńiček*; zamiłowania — *Gouymboš, Końarek//Kuńarek*. Tak jak w poprzedniej grupie większość określeń jest nacechowana negatywnie.

h) różne

Baba, 2x Baba-Xuop, Bańita, Drevńany Pan, Žećorup, Žefčyńka, Ževica, Gurol//Gural, Xuopok, Kolaš, Końokrat, Narčaš, Pan, Panek, Pańic, Pańińka, Petent, Piroman, Pšybranĳka, Puuxuop, Seńorita, 2x Sponsor, Sponsorka, Šponcy Ryceš, Topelec, Udavač, Vačpan, Vruš, Vynalasca.

W grupie tej znalazły się różne nazwy osobowe, które przywołane zostały przez animatorów przezvisk w związku z wyglądem zewnętrznym nosiciela: wysoki — *Baba-Xuop, Puuxuop*; niski — *Žefčyńka*; podpierający się kulami — *Narčaš*. Część nazw wskazuje na cechy charakteru: dumny — *Pan*; powolny — *Šponcy Ryceš*; czy stan cywilny — *Ževica* (stara panna), sytuację rodzinną — *Žećorup* (ma dużo dzieci). Są też nazwy osobowe przywołane w związku z wydarzeniami jednorazowymi — *Topelec, Piroman* — czy często wykonywaną czynnością — *Potent, Vruš*.

5. Nazwy ciał niebieskich, zjawisk atmosferycznych, pór dnia, dni tygodnia

Aura, Čarna Nězela, Fala, Gvazda, Gvazdozbur, Xaia, Xmura, Xmurka, Kšężyc, Kšężycu, Ličygvazda, Planeta, 4x Suonečko, Šronek, Včcorek, Věia, 2x Vixer, Vydmux, 2x Zaveruxa, Zoža.

Jest to również mało liczna grupa nazw (25 określeń: 18m – 7f). Nazwy ciał niebieskich wykorzystane zostały przede wszystkim do charakterystyki wyglądu zewnętrznego: podłużna twarz — *Kšężyc*, duża głowa — *Gvazdozbur*, łysy — *Planeta*, siwy — *Šronek*, spojrzenie — *Ličygvazda*.

Nazwy zjawisk atmosferycznych odnoszą się głównie do cech usposobienia: szybki, nerwowy — *Xaia, Věia, Vixer, Zaveruxa*; nadęty — *Vydmux*; posepny — *Xmura*. Jedynie określenia *Aura* i *Xmurka* związane są z „umiejętnościami” przepowiadania pogody przez nosicielki. Z pozostałych nazw przezviska *Včcorek, Zoža* motywowane są pracą nosicieli, zaś *Čarna Nězela* odnosi się do kobiety ubierającej się w czarne ubrania na niedzielną mszę.

6. Nazwy tańców, gier i nazwy związane z grami

As, Berek, Fulek, Fulka, Xińčyk, Oberek, Očko, Palańcik, 2x Palant, Polones, Šibry, Štrit, Tužik.

W grupie tej znalazło się 14 przezwisk (13m – 1r). Nieliczne określenia (3 nazwy: 2m – 1f) stanowią nazwy tańców, przy czym przywisko rodzinne *Šibry* związane jest z ulubionym tańcem przodka, nazwa *Polones* stanowi charakterystykę sposobu poruszania się nosiciela — chodzi posuwistym krokiem; przywisko *Oberek* motywowane jest zdolnościami tanecznymi nosiciela. Wśród nazw gier znalazło się 11 przezwisk odnoszących się do mężczyzn. Są to przede wszystkim nazwy gier — *Xińčyk*, *Očko*, *Palant*, ale także określenia związane z grami — *As*: figura w kartach, *Štrit*: układ kart w pokerze. Nazwy te przywołane zostały w związku z zamiłowaniem nosiciela; jedynie określenie *Štrit* odnosi się do osoby mającej zęza, zaś nazwa *Berek* określa wesołe usposobienie nosiciela.

7. Nazwy monet, jednostek miar

Dolar, Dolarovec, Dyxa, Grošik, Kapka, Konda, Koňava, Kopa, Kopiika, 2x Krušynka, Meterek, Milion, 2x Milimetr, Moneta, Okrušynka, 4x Peňoček, Pyčik, 2x Seta, Stuva, Trosecke, Tyšoncek, 2x Zuotuva.

W grupie tej znalazły się 32 określenia (27m – 5f). Są to nazwy monet: *Grošik*, *Zuotuva*; jednostek miary: *Kopa*, *Meterek*, *Milimetr*, jak i potoczne określenia dotyczące wielkości: *Kapka*, *Konda*, *Trosecke*. Nazwy te przywołane zostały w związku z różną motywacją okolicznościową i wskazywać mogą na wygląd zewnętrzny: wysoki wzrost — *Kopa*, *Milimetr*; niski wzrost — *Krušynka*, *Milimetr*; cerę — *Stuva*; cechy wewnętrzne: chytry — *Meterek*, *Trosecke*; oszczędny — *Moneta*, *Peňoček*; mogą odnosić się do pracy zarobkowej nosiciela — *Dolarovec*; określać jego stan majątkowy — *Tyšoncek*, a także nalóg — *Seta*.

8. Nazwy związane z ubiorem

Baia, Baika, Bamboš, Barańica, 2x Beretek, Boida, Čapek, 4x Copa, Čapečka, Čšęšiportek, Čšęšiportka, Čšęšiportki, 2x Drevňok, Iop, Kacabaia, Kamańcok, Kameduua, Kapelušik, Kapelux, Kapeluxy, 2x Kapota, Kašket, Kecuxna, Kožux, Kukarda, 2x Myca, Mycek, Mycuň, Nogařica, Oficerek, Peruga, Poncoxa, 3x Portala, Portuš, Ružovy Kapturek, Skarpeta, Trep, Trepču, 2x Trepka, Zopasecka, Zopaska.

W grupie tej znalazło się 51 przezwisk (43m – 7f – 1r). Są to przede wszystkim nazwy części garderoby, butów, a także materiałów, z których wykonana jest odzież i znakomita ich większość odnosi się do wyglądu zewnętrznego, a bliżej charakterystycznych cech związanych z ubiorem. Określenia mają charakter metonimiczny, np. *Beretek*, *Kapeluxy*, *Oficerek*, *Ružovy Kapturek* (określenie to poprzez odesłanie do bajki o Czerwonym Kapturku nabiera odcienia żartobliwości). Na inne aspekty wyglądu zewnętrznego wskazują określenia: *Bamboš* — gruba, *Copa* — ma gęste włosy. 7 nazw odnosi się do usposobienia nosiciela i wskazuje na takie cechy, jak bojaźliwość — *Čšęšiportek*, powolność — *Kameduua*, chciwość i skąpstwo — *Skarpeta*, gadatliwość — *Kacabaia*. Jedno przywisko wskazuje na ogólny stan zdrowia — *Kapota*.

9. Nazwy części ciała

Baka, Bendušek//Byndušek, Bezuxof, Błizna, Bocek, Boki, 7x Broda, Bula, Bulcyk, Bulok, 2x Buśka, Bžux, Čula, Čulak, Cupryn, Čupryna, Cycek, Cycolina, Cycora, Cypa, Čorny Nos, 2x Čorno Penta, Drapidupa, Dupca, 2x Dupek, Dupok, Dužo Stopa, Flak, 2x Garlok, Gimol, Glaca, Glacuš, Głaitek, Goida, Gouodupec, Goźzel, Gżyva, 2x Japa, 2x Kinol, Kuak, Koček, Koutun, Kostek, Koścotrupek, Kšyvy Nos, Kulaševička, Kuidupa, 3x Kulfon, Kuloxy, Kuśka, Loček, Uoketek, Uuxol, Uupco, Mondro Guova, Noga, Noxařica, 2x Noxol, Nošeček, Očko, Ontroba, Paia, Palux, Palusek, Papiok, Peisak, Pempek, Pepsyk, 2x Poua, Pouy, Pryšč, Pucek, Puća, Pulo-
ra, Pymp, Señor Varga, Skrobidupa, 2x Skura, Skurki, Stopka, 2x Škeletor, Šklane Oko, Uxo, Vargol, Varguń, Varguśa, Vos, Vośala, Vośica, Vośik, Vělka Stopa, Vypńidupa, Zebol, Žeberko, Žimne Uoko, Zua Kref, Zuota Rončka, Zuoto Dupca, Žeśistek, Žouondeček, Žyua.

W grupie tej wystąpiło 119 nazw (93m – 23f – 3r). Większość nazw przeniesiona została (lub przeniesiona i derywowana) w związku z wyglądem zewnętrznym nosiciela i dotyczyć może różnych elementów tego wyglądu, np. gruby — *Bendušek //Byndušek, Bžux*; włosy — *Baka, Koček*; twarz — *Bulcyk, Očko*; kończyny — *Kulaševička*. Właściwie wszystkie określenia zgromadzone w tej grupie nazw są nacechowane ekspresywnie i to najczęściej pejoratywnie, a przeniesione zostały na zasadzie zmian o charakterze synekdochy. Jedynie nieliczna grupa nazw stanowi metaforyczną charakterystykę cech wewnętrznych nosiciela, np. powolny — *Čula, Dupek, Flak, Noga*; chytry — *Drapidupa, Skrobidupa, Žyua*; ciemny — *Koutun*. Określenie *Gouodupec* wskazuje na stan majątkowy.

10. Nazwy przedmiotów:

a) nazwy miejsc, budynków, pomieszczeń

Baracoś, Grampa, Gura, Xaśufka, ĩama, ĩuma, Kantorek, Kańćapa, Kožoś (koza 'więzienie'), Mlečarno, Muyn, Muynek, Norka, Outażyki, Pauac, Pecora, Podmostek, Puńa, Smuśka, Stodoua, Stoduuka, Šopa, Vínkel, Viatraček, Věža, Věżyčka, Zagužok.

Nazwy pomieszczeń, budynków i miejsc przywołane zostały w 27 przezwiskach (22m – 4f – 1r) ze względu na różną motywację okolicznościową. Mogą one odnosić się do wyglądu zewnętrznego: wysoki — *Věža, Věżyčka*; gruby — *Stodoua, Puńa*; jak również do cech wewnętrznych: gadatliwy — *Viatraček*; chytry — *Pecora*; pobożni — *Outażyki*. Kilka nazw powstało ze względu na wykonywaną pracę zarobkową: *Kantorek* — był wogowym i siedział w budce; *Muynek* — pracuje w młynie; niektóre mogą również wskazywać na miejsce zamieszkania — *Smuśka, Zagužok*.

b) nazwy broni i nazwy związane z wojskowością

Bomba, Bombovec, Bumba, Čouk, Žida, Fuźia, Granatńica, Karbit, 2x Karabin, Lufa, Pusty Nabui, Rakетка, Šabelka, Šrućik.

Nazwy broni obejmujące 15 przezwisk (12m – 3f) również funkcjonują jako metafory określające różne cechy przezwanego związane z wyglądem zewnętrznym: *Bumba* — gruba; *Žida* — chudy i wysoki; *Lufa* — długi nos; ale także cechami usposobienia: *Raketka* — szybki. 3 określenia odnoszą się do pracy zarobkowej nosiciela: *Karbit*, *Pusty Nabui* i *Šrućik*, zaś przywisko *Karabin* powstało ze względu na szybką wymowę.

c) nazwy instrumentów i nazwy związane z muzyką

Baśista, Baśisty, Bembenek, Cedurka, Xarmoška, Kataryna, Kataryňka, 2x Klarnet, Orgaňka, Orkestrant, 3x Trompka, Trumbuň.

Nazwy instrumentów stanowiące tylko 15 nazw (10m – 4f – 1r) związane są przede wszystkim z przezwiskami z grupy III i IV, a więc z grup motywowanych pracą zarobkową lub zamiłowaniem nosiciela bądź krewnego. Jedyne określenia *Kataryna* i *Kataryňka* wskazują na cechę mowy.

d) nazwy pojazdów

Bryčka, 2x Čuxća, Žvik, Kuterek, Lokomotyva, Parovus, Roverek, Odžutovec, Šmiguovec, Traktor.

Nazwy pojazdów obejmujące 11 określeń (8m – 3f) stanowią kolejną nieliczną grupę nazw wykorzystanych przez przezwiskotwórców. Tak jak w omawianych wyżej grupach nazw i nazwy pojazdów przywołane być mogą — w związku z metaforyczną charakterystyką nosiciela — ze względu na jego wygląd zewnętrzny: *Kuterek* — mały; *Šmiguovec* — ma duże uszy; *Žvik* — wielki; mogą się również odnosić do charakterystyki usposobienia nosiciela: *Čuxća* — powolny, o ciężkim chodzie; *Parovus* — pracowity. Są także nazwy związane z wykonywaną pracą zarobkową: *Lokomotyva* — pracuje na kolei — lub często wykonywaną czynnością: *Roverek* — wszędzie jeździ na rowerze.

e) nazwy narzędzi i maszyn

Betoňara, Bženčymuotek, Bžytfa, 2x Gašnica, Igeuka, Iigloš, Kalaška, Kamera, Kasovník, 2x Klubu, Klubos, Kouovrotek, 5x Kopytko, Kosa, Kožik, 3x Mioteuca, Penzel, Pežel, Pompka/Pumpka, Pšekuađna Zembata, Raibeta, Reflektor, Rotacyina, Rydel, Šekira, Šikira, Ščykava, Špilorek, Žyleta.

Nazwy narzędzi i maszyn stanowią 37 przezwisk (30m – 7f). Jedyne 13 z nich to określenia związane z pracą zarobkową nosiciela lub często wykonywaną przez niego czynnością, np. *Bžytfa* — fryzjer, *Kopytko* — szewc, *Ščykava* — pielęgniarka i oparte są na związkach osobowo-przedmiotowych o podłożu metonimicznym. Pozostałe nazwy odnoszą się do wyglądu zewnętrznego nosiciela, np. *Betoňara* — gruba, *Pšekuađna Zembata* — ma krzywe zęby, lub wskazują na cechy usposobienia, np. *Šekera* — porywczy charakter, *Kouovrotek* — gadatliwy, *Žyleta* — dokuczliwy i uszczypliwy.

f) nazwy naczyń

Baňecka, Baňok, Baňcoš, Baryua, Baryuka, Bečuuečka, Bečuuka, 2x Beka, Drušlok, Duňica, 2x Flaxa, Flasecka, 2x Gešorek, Gorcek, Kana, Košyk, 2x Kufa, Kufel, Mixćok, Opoua, Rynecka, Šito, Šklany, 3x Vazoňik.

Nazwy naczyń obejmują 30 nazw, z czego 25 to określenia męskie, a 5 nazw odnosi się do kobiet. Tak jak w poprzednich grupach większość z tych nazw związana jest z wyglądem zewnętrznym, np. *Bańok* — gruby, *Duńica* — duża głowa, *Šito* — piegowaty; nieliczne odnoszą się do usposobienia człowieka, np. *Druślok* — niezaradny, wykonywanej czynności, np. *Bańcoš* — stawia sąsiadom bańki, *Kana* — pracuje w zlewni mleka. Pięć nazw związanych jest z nalogiem nosiciela, np. *Flaxa*, *Kufel*.

g) nazwy materialowe

Bryket, Ćipsu, Gumovec, Kleiik, Oleioš, Pakuua, Salečšak, 2x Šarka, Šnirek, Troćina, Žvirek.

To nieliczna grupa stanowiąca zaledwie 13 określeń (12m – 1f). Zasadniczo są to nazwy związane z pracą zarobkową lub zamilowaniem nosiciela (grupa III i IV). Jedyne określenie *Bryket* odnosi się do wyglądu zewnętrznego — nosiciel ma duże oczy, nazwy *Ropa* i *Šarka* motywowane są nalogiem.

h) inne nazwy przedmiotów

Agrafka, Bal, Balon, Balon//Balun, Balun, Bombelek, Bombońera, Brylant, Brytnol, Cek, Cygarnica, Dekel, Derka, 3x Drabina, Drabińka, 3x Dugopis, Dyntel, Dyšel, 3x Faia, Faika, Faion, Fskazufka, Futerau, 2x Globus, Gńozdo, Gnixot, Gumolit, Guźicoš, 3x Gvizdek, Gvuzdek, Gžebyk, Xačyk, Xozonca Encykloped'ia, 2x Kabel, 2x Kafelek, Kalafa, 2x Kalfas, Kępura, Kiiek, Kleksik, Klepka, Kluka, Klukuń, Kolypka, Kouderka, Kouek, Koninek//Kuminek, Konusek, Korek, Kryka, Kulka, Kumin, Kuńica, 2x Lalecka, Lula, Uańcux, Uata, Uatka, Manekin, Materyiou, Medalikoš, Muma, Mydeuko, Nitecka, Nitka, Okular, Ouuveček, Pacyna, Paka, 2x Paiac, 2x Pereuka, Peżyn, Pežyna, Plecak, Poua, Pomńikoš, Proteza, Prycek, Pudernica, Pytka, Rura, Skiba, Smus, Spirala, Spiralka, Sprynžynka, Supek, Styft, Stympelek, Sygnaturka, Šypuuka, Šcauečka, Ščypa, Škeuek, Šlufka, Špilecka, Štaxetka, Šuflada, Šćinek, Šmetek, 2x Šruba, Šrupka, Štoba, Tečka, Tekšik, 2x Televizorek, Torba, Troćińok, Troki, Tycka, Tyka, Vešok, Zavaša, Zomurek, Žyua.

Grupa nazw przedmiotów różnych obejmuje 133 przezwiśka (110m – 23f). Tak jak w wyżej omawianych grupach nazw przedmiotów większość to nazwy związane z wyglądem fizycznym nosiciela, np. *Bal* — gruby, *Tyka* — wysoki, *Korek* — niski; są też określenia odnoszące się do charakterystyki cech wewnętrznych, np. *Faia* — niezaradny, *Kabel* — plotkarz; kilka nazw związanych jest z zawodem nosiciela, np. *Stympelek* — cieśla, *Kafelek* — zdun, bądź jego zamilowaniem, np. *Žyua* — wędkarz.

11. Nazwy pojęć abstrakcyjnych

2x Bida, Ćiń, Dux, Fuks, Gala, Glořia, 2x Kostuxa, Mitryńga, Monstrum, Poćexa, Potęńga, Psota, Psotka, Rozumek, Trema, Uroda, Ventura, Vidmo.

12. Nazwy związane z medycyną

Aspirynka, Bakterioza, Kolka, Migrena, Platfus, Sračka.

13. Nazwy różne

Amperek, Baia, Baika, Baierek, Bam, Červiň, Delada//Dylada, Fastryga, 3buki, Faza, Firma, Gestapo, Guvno, Kabaret, 3x Karmazyn, Konisia, Piknik, Pyuy, Šober, Super, Šparka, Špicek.

14. Przymiotniki określające wygląd zewnętrzny

3x Biauy, 2x Blady, 2x Červuny, 2x Čorny, 6x Duği, Dugo, Guovacki, Guovasty, 7x Gruby, Guxy, Xańebny, Xudy, Kaplaty, Karpaty, Košlavy, Krazy, Krutki, Kuduato, Kuduaty, Kuso, Kusy, Lečutki, Lužny, 3x Uysy, Malovany, Malutki, 7x Mauy, Muody, Mrozaty, Očato, Okroņguy, Opoluny, Pęgaty, Pońarovy, Posmolona, Rudo, Rudy, Rumany, Ryšavy, Ryžo, 3x Ryży, 3x Šivy, Suaby, Smukuy, Stroino, 2x Suxo, 3x Suxy, Štyvny, Šfeży, Šlepy, Uroča, Vošato, Vélki, Vyupasty, Želuny, Žimny, Zuoty, 2x Žuuty.

15. Przymiotniki określające cechy wewnętrzne

Bystry, Cauo, Cauy, Žiki, Kfašny, Levy, Uasy, Mikićin, Miluša, Mondry, Opanovany, Pošpešny, Pševeleбно, Pusty, Serdečny, 4x Šćigany, Šponco, Učony, Upšeimo, Vesouy, Žyvutko.

16. Inne przymiotniki

Bapcyn, Boski, Čaxńenty, 2x Čixy, Goželany, Memlasty, Navězony, Partyny, Pásecki, Pęńkny, Pisklivy, Polny, Prentki, Psalmisty, Psovy, Sercovo, Solidarny, Stodouovy, Žimny.

Z różnych kręgów życia człowieka przeniesionych (lub przeniesionych i derywowanych) zostało 1826 nazw. Szczegółowe zestawienie przedstawia się w sposób następujący:

1. nazwy przeniesione ze świata zwierzęcego	329 (275m 54f)
2. nazwy przeniesione ze świata roślinnego	85 (73m 10f 2r)
3. nazwy potraw i napojów	128 (107m 19f 2r)
4. nazwy osobowe	
a) nazwy osobowe określające cechy zewnętrzne	96 (76m - 20f)
b) nazwy osobowe określające cechy wewnętrzne	163 (148m 15f)
c) nazwy zawodów, stanowisk, stopni wojskowych, funkcji itp.	215 (196m 19f)
d) nazwy określające status społeczny	27 (23m 4f)
e) nazwy określające stan majątkowy	8 (7m 1f)
f) nazwy związane z religią, wierzeniami	25 (21m 4f)
g) określenia rodzinne	22 (18m 4f)
h) nazwy osobowe różne	31 (24m 7f)
5. nazwy tańców, gier i związane z grami	14 (13m 1r)
6. nazwy związane z ubiorem	51 (43m 7f 1r)
7. nazwy części ciała	119 (93m 23f 3r)
8. nazwy monet, jednostek miar	32 (27m 5f)
9. nazwy ciał niebieskich, zjawisk atmosferycznych, pór dnia, dni tygodnia	25 (18m 7f)
10. nazwy przedmiotów	
a) nazwy miejsce, budynków, pomieszczeń	27 (22m 4f 1r)
b) nazwy broni i związane z wojskowością	15 (12m 3f)
c) nazwy instrumentów i związane z muzyką	15 (10m 4f 1r)

d) nazwy pojazdów	11 (8m - 3f)
e) nazwy narzędzi i maszyn	37 (30m - 7f)
f) nazwy naczyń	30 (25m - 5f)
g) nazwy materiałowe	13 (12m - 1f)
h) inne nazwy przedmiotów	133 (110m - 23f)
11. nazwy pojęć abstrakcyjnych	20 (15m - 5f)
12. nazwy związane z medycyną	6 (3m - 3f)
13. nazwy różne	24 (19m - 5f)
14. przymiotniki oznaczające wygląd zewnętrzny	91 (79m - 12f)
15. przymiotniki oznaczające cechy wewnętrzne	24 (18m - 6f)
16. inne przymiotniki	20 (19m - 1f)
	1826 (1534m - 281f - 11r)

Wśród przerwisk, które powstały w wyniku przeniesienia rzeczowników, można wyodrębnić większe grupy semantyczne:

- przerwiska powstałe w wyniku przeniesienia nazw z różnych kręgów życia człowieka; takich antroponimów jest 587;
- przerwiska powstałe dzięki przeniesieniu nazw ze świata zwierzęcego; jest ich 329;
- przerwiska powstałe wskutek przeniesienia nazw ze świata przedmiotów; jest ich 281;
- przerwiska powstałe w wyniku przeniesienia nazw ze świata roślinnego; jest ich 85.

W wyniku przeniesienia przymiotników (lub imiesłowów przymiotnikowych) powstało 135 przerwisk. W grupie przerwisk, które są nazwami przeniesionymi z jednej sfery życia człowieka na inne, najliczniejsze są określenia utworzone od nazw zawodów oraz nazw osobowych określających cechy wewnętrzne i fizyczne nosiciela.

Jak wynika z analizowanego materiału, przy tworzeniu przerwisk ludzie sięgają do najbliższego otoczenia w poszukiwaniu odpowiednich apelatywów i wybierają te nazwy, które w sposób najbardziej czytelny i obrazowy pozwalają na charakterystykę osoby przerwanej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na mechanizmy tworzenia przerwisk odapelatywnych. Nazwy pospolite mogą przechodzić do klasy antroponimów na zasadzie deskrypcji lub metafory. W pierwszym przypadku wymienić należy nazwy odnoszące się do zawodów, wskazujące na miejsce pochodzenia lub zamieszkania, przymiotniki nazywające wprost cechę nosiciela, czyli wszystkie te nazwy, które charakteryzują człowieka zgodnie z rzeczywistością. W drugiej grupie znajdują się wszystkie nazwy zwierzęce, roślinne, nazwy przedmiotów, nazwy związane z medycyną itp., które w sposób metaforyczny nazywają człowieka poprzez odniesienie do elementów rzeczywistości, która go otacza. Istotą przerwiska bowiem jest podmiotowość człowieka. Bo to on jest przecież charakteryzowany, porównywany; to względem niego wyrażany jest stosunek emocjonalny właśnie poprzez porównanie go z elementami otaczającego świata. I stąd chyba wynika chęć określania człowieka w kategoriach semantycznych.

Należałoby się jeszcze zastanowić, co wpływa na ekspresywność omawianych przerwisk odapelatywnych i w jaki sposób jest ona wyrażana.

Niewątpliwie najczęstszym wykładnikiem ekspresywności w przerwiskach utworzonych od nazw pospolitych są zmiany znaczeniowe spowodowane swobodnymi, czasem dość odległymi, skojarzeniami. Najczęściej są to zmiany o charakterze metafory (737 określeń) i metonimii (490), a także synekdochy (126 przerwisk), których rezultatem są przerwiska zaskakująco zabawne, takie jak np. *Reflektor* (łysy), *Zawasa* (bardzo chudy — skrzypią mu kości), *Zupa Ponidorowa* (ryży). Żartobliwość tych antroponimów zabarwiona jest zazwyczaj pejoratywnością. Analiza motywacji okolicznościowej pozwala zauważyć, że użycie apelatywu dla nazwania osoby służy przeważnie ujemnemu jej ocenianiu

poprzez: eksponowanie nieatrakcyjnych cech wyglądu — *Buba*, *Bekon* (otyły), podkreślanie negatywnych cech charakteru — *Goźxel*, *Grośik* (chytry), *Červony Byk* (napastliwy i zadziorny), wskazywanie rozmaitych przywar — *Brynt* (nadużywa alkoholu, pije już nawet denaturat), słabostek — *Smycek* (nie lubi pracy), śmiesznotek — *Kożik* (chwalil się swoim scyzorykiem), upamiętnianie zdarzeń ośmieszających — *Doktorek* („podrobił” zwolnienie lekarskie) — lub kompromitujących nosiciela — *Indyčka* (ukradła sąsiadowi indyczkę).

Nazw neutralnych pod względem emocjonalności jest w tej grupie przezwisk stosunkowo niewiele — będą to głównie nazwy związane z pracą zawodową nosiciela, choć i te mogą posiadać określone zabarwienie emocjonalne — *Skrobidexa* (stolarz), *Kuidupa* (pielegniarka).

Ekspresywność nazw może być także pochodną użytych do ich powstania środków formalnojęzykowych. Niejednokrotnie zmianom semantycznym towarzyszyć może derywacja słowotwórcza, dzięki czemu określenie uzyskuje dodatkowy odcień ekspresji, np. metafora roślinna *Purxava*, oparta na zewnętrznym podobieństwie nosiciela do desygnatu nazwy apelatywnej. Dzięki wprowadzeniu derywacji wstecznej zyskuje wzmocnienie pierwiastków pejoratywnych. Podobny wpływ na zabarwienie derywatu ma wykorzystanie derywacji alternacyjnej, np. przezw. *Myxa*, *Kapuxa*, *Kapelux*, bądź wprowadzenie alternacji towarzyszących derywacji wstecznej, np. przezw. *Gruxa* < gruszka, *Kixa* < kiszka; jak również nacechowanych pejoratywnie sufiksów, np. -oń: *Varguń*, *Klukuń*; -uch: *Palux*.

Poza tym ekspresywność nazwy może być związana ze znaczeniem leksykalnym i zabarwieniem emocjonalnym wyrazu fundującego nazwę, a wykorzystany w procesie stawania się nazwy formant może tylko modyfikować ładunek emocjonalny i wprowadzać na przykład odcień ironii czy żartobliwości, np. metafora zwierzęca *Buxaiek* oparta na podobieństwie funkcji (nosiciel pracuje jako inseminator) ma zabarwienie pejoratywne, a wykorzystany formant -ek o zabarwieniu melioratywno-deminutywnym nadaje całej formacji zabarwienie ironiczno-żartobliwe, albo określenie *Rezetka* fundowane czasownikiem rezendować rozglądać się po cudzym mieszkaniu pod nieobecność właściciela bynajmniej nie jest nacechowane melioratywnie z racji użytego sufiksu -ka.

Wreszcie istotnym czynnikiem wpływającym na zabarwienie emocjonalne przezwisk wydaje się konsytuacja, a więc okoliczności towarzyszące powstaniu nazwy, np. określenie *Aňouek* w oderwaniu od okoliczności powstania jest formacją o charakterze deminutywno-melioratywnym, zaś w odniesieniu do sytuacji, w jakiej animatorzy nadali nosicielowi to przezwisko nabiera odcienia ironii — nosiciel po wypiciu dużej ilości alkoholu kłęczal przy stoliku albo przy bufecie.

Bibliografia

- Bally Ch., *Mechanizm ekspresywności językowej*, [w:] *Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów*, Warszawa 1966.
- Biolik M., *Przezwiska i przydomki ludności wiejskiej (na przykładzie wsi Andrzejki w woj. łomżyńskim)*, „*Onomastica*”, XXVII 1983, s. 165 – 179.
- Breza E., *Nazwy osobowe z sufiksem -sz, -s i -ś po spółgłosce w języku polskim*, „*Slavia Occidentalis*”, XXXV 1978, s. 15 – 25.

- Breza E., *Polskie nazwy osobowe z sufiksem -j*, „Onomastica”, XXVI 1981, s. 183 – 201.
- Brodowska-Honowska M., *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967.
- Bubak J., *Nazwy geograficzne i osobowe*, [w:] *Stare i Nowe Siołkowice*. Cz. II, praca zbiorowa pod kierunkiem M. Gładysza, Warszawa – Wrocław – Kraków 1966, s. 91 – 97.
- Chłudzińska-Świątecka J., *O pewnym typie derywacji wstecznej we współczesnym języku polskim*, „Język Polski”, XLIV, s. 77 – 82.
- Chłopicka M., *Nazwy osobowe z sufiksami -iga, -yga*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze z. 29, 1970, s. 123 – 133.
- Cieślíkowa A., *Problemy derywacji paradygmatycznej w antroponimii*, „Onomastica”, XXXV 1990, s. 18 – 29.
- Cieślíkowa A., *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990.
- Cieślíkowa A., *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii*, Kraków 1991.
- Dąbrowski S., *Marytonimiczne i patronimiczne formy nazwisk oraz konstrukcje składniowe używane w tej funkcji w gwarach północnomazowieckich (z próbą uwzględnienia ekspresywności nazw)*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej*, Kielce 1983, s. 76 – 90.
- Długosz K., *Proszę pana, bo on się przeżywa, czyli o przezwiskach uczniów szkół podstawowych*, „Poradnik Językowy” 1983, s. 25 – 27.
- Długosz K., *Prymarne przezwiiska uczniów*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, Szczecin 1988, s. 191 – 198.
- Długosz K., *Przezwiiska uczniów z Kielecczyzny (Analiza semantyczno-słowotwórcza)*, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia I, Szczecin 1986.
- Długosz K., *Przezwiiska uczniów zaczerpnięte z programów telewizyjnych i dzieł literackich*, Rozprawy Językoznawcze 1983, s. 435 – 439; s. 663 – 676.
- Długosz K., *Rosyjskie przezwiiska polskich uczniów*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, Językoznawstwo, seria 7, 1988, s. 105 – 111.
- Długosz K., *Wielozłonowe przezwiiska uczniowskie*, „Onomastica”, XXXII 1988, s. 155 – 168.
- Długosz K., *O polskich przezwiskach od niemieckich podstaw*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo XIII. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1926 – 1986), Warszawa – Wrocław 1991, s. 109 – 119.
- Foland-Kugler M., *Nazwy własne z przyrostkiem -ota w historii języka polskiego*, „Poradnik Językowy” 1984, s. 221 – 229.
- Furgalska A., *Przezwiiska nauczycieli i uczniów*, Prace Naukowe UŚL, Prace Językoznawcze 4, Katowice 1978, s. 63 – 70.
- Gala S., *O metodzie analizy słowotwórczej antroponimów*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, XXIII, 1977, s. 63 – 77.
- Gala S., *Słowotwórstwo nazwisk i przezwisk ludności byłego powiatu piotrkowskiego*, Studia językoznawcze, Streszczenia prac doktorskich. IV, Kraków 1979.
- Gala S., *Słowotwórstwo polskich nazw osobowych z formantami -al, -ala, -alo*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXV 1979, s. 41 – 57.

- Gala S., *Przeniesienia, derywaty, powielenia w antroponimii polskiej*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXVI 1980, s. 41 – 47.
- Gala S., *W sprawie językowej definicji nazw osobowych*, „Onomastica”, XXVI 1981, s. 41 – 51.
- Gala S., *Założenia metodologiczne prac o słowotwórczych typach antroponimicznych*, ZN UG, Prace Językoznawcze 10, 1984, s. 9 – 14.
- Gala S., *Polskie nazwy osobowe z formantami -al, -ala, -alski*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXX 1984, s. 23 – 41.
- Gala S., *Polskie nazwy osobowe z podstawowym -l-/-ł- w części sufiksalnej*, Łódź 1985.
- Gala S., *Rola antroponimicznego przyrostka -ski w kulturze nazewniczej*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXXII 1986, s. 85 – 91.
- Gala S., *Geneza i funkcja antroponimicznych sufiksów -a(d) lo, -i//y(d) lo*, [w:] *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, pod red. S. Warchoła, Lublin 1986, s. 153 – 161.
- Gala S., *Słowotwórstwo antroponimów na tle słowotwórstwa apelatywnego*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, XXXIV 1988, s. 53 – 59.
- Gala S., *System antroponimiczny imion, przezwisk, nazwisk*, ZN WSP w Opolu. Językoznawstwo XIII. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1926 – 1986), Warszawa – Wrocław 1991, s. 135 – 141.
- Gołębiowska T., *Antroponimia Orawy*, Prace Językoznawcze z. 34, Kraków 1971.
- S. Grabias, *O ekspresywności języka*, Lublin 1981, s. 130 – 131.
- Grzegorzczkova R., *Struktura semantyczna wyrażen ekspresywnych*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1978, s. 117 – 123.
- Grzegorzczkova R., *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984.
- Guiraud P., *Semantyka*, Warszawa 1976.
- Hrabec S., *Polski przyrostek -ec z poprzedzającą spółgłoską twardą*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, VII 1959, s. 5 – 8.
- Jaros V., *Nieoficjalne antroponimy odimienne mieszkańców dawnego powiatu częstochowskiego*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe utrwalone w języku. Księga pamiątkowa ofiarowana jubileuszowo Prof. Feliksowi Plucie*, pod red. M. Lesz-Duk i S. Podobińskiego, Częstochowa 1998, s. 63 – 102.
- Jaros V., *Przezwiska ludowe dawnego powiatu częstochowskiego motywowane przez nomen proprium i nomen appellativum*, w druku.
- Jurkowski M., *Terminy geograficzne a nazwy własne*, „Poradnik Językowy” 1964, z. 3, s. 104 – 105.
- Kamińska M., *Nazwiska i przezwiska ludności wieśniaczej w Lowickiem*, „Onomastica”, IV 1958, z. 1, s. 79 – 120.
- Kania S., *Przezwiska żołnierskie*, WSP w Zielonej Górze, Nauki Filologiczne III, Zielona Góra 1982, s. 151 – 171.
- Karaś M., *O przezwiskach mieszczan*, „Język Polski”, XLVIII 1968, s. 347 – 359.
- Karaś M., *Antroponimiczny sufiks -ur, -ura w języku polskim*, Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze z. 29, 1970, 17 – 31.
- Kawyn-Kurzowa Z., *Kształtowanie się metod analizy słowotwórczej*, PF VIII, t. III, s. 225 – 227.
- Kreja B., *Pojęcie derywacji wymiennej*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 1963, s. 133 – 140.

- Kreja B., *Rola desufiksacji w tworzeniu osobowych nazw pospolitych i własnych*, „Onomastica”, XVIII 1973, s. 197 – 244.
- Kreja B., *Formacje apelatywne i imienne na -osz w języku polskim i innych językach słowiańskich. Antroponimiczna geneza przyrostka -osz*, „Onomastica”, XXXVII 1992, s. 97 – 121.
- Królikowska-Tomaszewska S., *Przezwiśka więzienne*, „Onomastica”, XXII 1977, s. 179 – 199.
- Kuryłowicz J., *La position linguistique du nom propre*, „Onomastica”, II 1956, s. 1 – 14.
- Laskowski R., Wróbel H., *Użycie paradygmatu w funkcji formantu słotwórczego we współczesnej polszczyźnie*, „Język Polski”, XLIV 1964, s. 214 – 220.
- Lubaś W., *Typ kontaktu językowego a wariantywność nazw własnych we współczesnej polszczyźnie*, *Prace Językoznawcze IV*, Katowice 1978, s. 7 – 13.
- Łobodzińska R., Tomczak L., *Współczesne przezwiśka polskie. Analiza formalna i znaczeniowa*, Warszawa – Wrocław 1988.
- Michasiewiczowa M., *O przezwiśkach nauczycieli w żargonie uczniów rzeszowskich*, „Język Polski”, LII 1972, s. 132 – 139.
- Moczko H., *Przezwiśka mieszkańców wsi Cisiec w Żywieckiem*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo VII, 1981, s. 21 – 35.
- Olech H., *Przezwiśka mieszkańców wsi Kozy w województwie bielsko-bialskim*, ZN WSP w Częstochowie, Językoznawstwo III, Częstochowa 1996, s. 113 – 184.
- Pawłowski E., *Przezwiśka ludowe wsi Sromowce Wyżne*, [w:] *Symbolae philologicae in honorem Witoldi Taszycki*, Wrocław 1968, s. 250 – 259.
- Podobińska A., Podobiński S., *Przezwiśka mieszkańców wsi Jadowniki Podgórne koło Brzeska*, [w:] *Opuscula polonica et russica. IV*. Pod red. E. Malek i J. Wawrzyńczyka, Częstochowa 1996, s. 61 – 84.
- Popowska-Taborska H., *O przezwiśkach nauczycieli*, „Język Polski”, XL 1960, s. 113 – 121.
- Pluta F., *Przezwiśka ludowe z okolic Głogówka*, ZN WSP w Opolu, Językoznawstwo XIII. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr. Henryka Borka (1926 – 1986), Warszawa – Wrocław 1991, s. 259 – 265.
- Rajchert R., *Nazwiśka i przezwiśka mieszkańców wsi Dziepółé*, „Onomastica”, XXXIV 1989, s. 165 – 200.
- Rospond S., *Słotwórstwo onomastyczne a apelatywne*, [w:] *Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria 4, Językoznawstwo 1972, s. 109 – 119.
- Rzetelska-Feleszko E., *Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej*, [w:] *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*, Poznań 1988, s. 109 – 117.
- Skubalanka T., *O ekspresywności języka*, *Annales UMCS, sectio F, vol. XXVII*, 1972, s. 130 – 131.
- Smoczyński P., *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch w części sufiksalnej*, Wrocław 1963.
- Surma G., *Przezwiśka i przydomki w świetle materiałów opoczyńskich*, „Onomastica”, XXXVIII 1993, s. 151 – 167.
- Sychta B., *Przezwiśka u Kaszubów*, „Język Polski”, XXXVI 1956, s. 98 – 99.
- Szymczak M., *Nazwiśka i formacje pochodne w gwarze Domaniewka, pow. Łęczyca*, „Onomastica”, VIII 1963, s. 293 – 311.
- Warchol S., *Słowiańskie nazwy osobowe z sufiksami -ula, -ul (na tle formacji apelatywnych)*, „Onomastica”, XV 1970, s. 202 – 233.

- Warchoł S., *Formacje ekspresywne a system języka*, Biuletyn PTJ, XXXII 1974, s. 71 – 86.
- Warchoł S., *O derywacji hybrydalnej*, [w:] *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, pod red. S. Warchoła, Lublin 1986, s. 107 – 121.
- Warchoł S., *Strukturalno-semantyczna charakterystyka ekspresywów z formantem -ica typu Basica, olszyca*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, XXXII 1986, s. 299 – 305.
- Warchoł S., *W sprawie genezy i funkcji sufiksu -ula w słowiańskich nazwach osobowych i apelatywnych*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 5, Językoznawstwo, Warszawa 1986, s. 55 – 63.
- Zaręba A., *Dialektologia a onomastyka*, [w:] *Pisma polonistyczne i slawistyczne*, Warszawa – Kraków 1983, s. 355 – 373.

Wykaz skrótów:

f	—	femininum
gw.	—	gwarowe
m	—	masculinum
przez.	—	przezwiśko
tabl.	—	tabela.

Violetta Jaros

On Appellative Surnames of the Inhabitants of the Former County of Częstochowa

Summary

The analysis is focused on unofficial descriptions of inhabitants of the former county of Częstochowa appellative surnames collected in the years 1992 – 1994. Appellatives from the nearest environment are chosen when forming surnames. They are usually names that clearly and vividly characterize the nicknamed person. Among surnames, we can distinguish: e.g. names taken from the animal world, e.g. *Chomik* (hamster), *Myszka* (mouse), names of dishes and drinks, e.g. *Rosól* (broth), *Herbatka* (a little tea), personal names, e.g. *Bokser* (boxer), *Magnat* (magnate), names of parts of the body, e.g. *Buśka* (little face), *Stopka* (little foot), names of objects, e.g. *Stodola* (barn), *Traktor*. Adjectives describing external appearance, e.g. *Gruby* (fatso), *Sztywny* (stiff) and internal traits, e.g. *Mądry* (the wise one), *Wesoły* (the joyful one).